

בן-יהודה

אליעזר בן-יהודה

קובץ לזכרו.

בעריכת

ד"ר יוסף קלוזנר.

הוצאת הספרייה

ירושלים

שנה ז' להצגתה בלפז.

דפוס-הסלון - דפוס-ציוני (של האחים רוהלר בירושלים).

ה' קרמל

א

בני אדם אלה אשר נמצא בהם רוב חסד
 ורחמים ושלום ושלום ושלום ושלום
 והם יחד עם כל ישראל אשר
 יצאו מצרים ויבאו לארץ
 כנען ויהיו שם ימים
 רבים ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ
 חמץ ויבאו אל ארץ

והיה זהו סוף כל הארץ

ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה

ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה
 ויהי עתה ויהי עתה ויהי עתה

שלם בידורב

העמוד הראשון מהמבוא להמלון של אליעזר בןיהודה בעצם כתב ידו.

בביתרפוס ירושלים בע"מ.

בְּנֵי־יְהוּדָה — הַמְצִיפֹן הַחַי.

מאת

ה"ר הרפ"ט ד'ג'י.

(תרגום מכתב-יד)

אם נתבונן למפעל-חייו של אליעזר בן-יהודה נראה, שהעובדה האחת הבולטת והמעוררת בנו השתוממות—וגם הערצה, ואף קנאה- היא העובדה. שיש כאן אחד מן המקרים הבודדים שבדברי-הימים. שבהם משאת-הנפש נתשמחה. ואין זאת אומרת, שמשאת-הנפש מצאה לה ספוק. בן-יהודה לעולם לא היה שבע-רצון. העסקן האמתי באיזה שדה-עבודה שהוא לעולם לא יהיה מרוצה מעצמו או מעבודתו. ואולם, אם נרצה לסכם במאמר אחד מה שנתן בן-יהודה לעמו, הרי נוכל לאמר, שראה לפני מותו את משאת-נפשו במשך ארבעים שנות עבודתו מתנשמת במציאות מעשית; ובמשך ארבעים שנות-עבודתו, אלו היה הוא הרצון היוצר. הגורם העקרי. המעורר והמהווה את התנאים, שהם לבדם אפשרו את הנשמת שאיפותיו.

כיצד יצא הדבר לפועל. ההתנגדות המרה והבלתי-פוסקת, הצחוק והלעג העוקין, הרדיפה האישית. העניות המדכאה. החרם החברותי. המכשולים הרבים, אשר קמו על דרכו — את כל אלה יכולים להעריך רק בני-זמנו היותר קרובים לו. כותב הטורים האלה יכול לתת רק סקירה כללית על העבודה השלמה ואף על הרושם הכביר. שעשה עליו האיש. שעל ידו נשלמה עבודה כבירה זו.

לפני ארבעים שנה ויותר בא בן-יהודה לארץ. הוא בא עני ובלוי כל תקוה לקבל משרה של כבוד ולא היה לו שום חוג, שיעמוד על צדו בשעת-כשלוֹן או שיכריז על נצחונותיו, אפילו היותר פעוטים. היה לו רק רעיון אחד פשוט: שהיהדות והיהודים יאבדו מן העולם או על-ידי הרדיפות של הגויים או על-ידי ההתבוללות מתוך הסבלנות של הגויים, אם לא ישובו היהודים לארצם וידברו שם עברית. אם לא ישובו לארץ-אבותם וידברו בלשון-אבותם.

ואף-על-פי שדבר זה הוא עכשיו ראש וראשון לעקרונני הציוניות.

עקרון. ששום יהודי נלחב לא יטיל בו ספק כיום, לא היה רעיון זה מצוי בתחלת שנות-השמונים אלא במוחם של יחידים-סגולה. רעיונו של בן-יהודה נעשה עכשיו לאחד היסודות במדיניות העולמית ויסוד מכריע במדיניות הארצישראלית. ואולם קודם שבא בן-יהודה לארץ-ישראל וקודם שהלביש את הרעיון בחייו שלו, לא היה קיים כל עיקר, זולת, אפשר, במוחם של חולמים אחדים.

ומה שמצא בן-יהודה בארץ-ישראל כבר שייך לדברי-הימים. הוא מצא עדה יהודית, שחיתה חיים יהודיים מיוחדים; ואולם באמת היה זה רק חקוי נמרץ של הנטו שבמזרח ארופה. אין ספק בדבר, שמצא יהודים בארץ-ישראל; אבל היהודים האלה לא היו שונים מאותם שאפשר היה למצוא במעמקי-הגלות: הם חשבו אותן המחשבות המעוקלות וחיו אותם החיים המדוכאים והענומים. ונבדלו מאחיהם שבגולה רק במה שהיו תלויים ב.חלוקה, שנשלחה להם מן החוץ לפרנסתם הדלה ושקלקלה את מוסרם הטוב. גם את הלשון העברית מצא בארץ-ישראל; אך היא היתה מחוסרת רוח-חיים מפני שפסקה נשמתה החיה זה כאלפים שנה ונעשתה שריד מת, שנתקיימה רק לשם ענינים דתיים ושמשא אמצעי לתפלות. אמצעי חיצוני ומחוסר-חיים כהלשון הרומית המשמשת בכנסייה המערבית. וגם בנקודה זו לא נמצא בארץ-ישראל יותר מאשר בנטאות של מזרח-ארופה. קשה לדור הנוכחי לתאר לעצמו את התעודה הנוראה, שעמדה לפני הבא מחדש: את העם הזה צריך היה להשיב ממות לחיים, והלשון הזאת — צריך היה להפיה בה נשמת חיים. רק גם היה צריך להעשות לשם כך. ואמנם, גם נעשה.

* * *

מזלו של כותב הטורים האלה הביאו לארץ-ישראל לפני ארבע שנים. ולאשרו הנדול התודע, כמעט מיד לאחר שבא. לבן-יהודה, ועד מהרה נתקבל בביתו כידיד טוב. התענינותו של הכותב הנוכחי בתחית הלשון העברית והתאמצותו הרצויה לדבר בלשון זו פתחו לו את שערי הידידות, שנברה קל מהרה על ההבדל בגיל. בנוע ובדת. ולאט-לאט הובררו לו טיבו ונדלו של גם זה, שעשתה, כמו שנדמה לאחדים. מחומר בלתי מתאים וקשה לחלמו כזה: במקום אותו דור שלפני ארבעים שנה, שהלשון העברית היתה לו אך שריד מת. כמו

רכבות יהודים ודרשו קבל-עם חיים עבריים עצמיים. — ודרשו זאת בלשון ששבה לתחיה ותהי ככל שאר הלשונות החיות, בשפת דוד וישעיהו.

ולאט-לאט הכיר הכותב מעט מעברו של האדם הנאוני הזה, שגם לתחית-חמתיים ממש ועשה מה שנקרא, דבר יחיד במינו במלוא מובנן של מלים ממוזמות מרוב שמוש אלו.

כותב המאמר הזה ראה בעיניו את הצלחת ההתאמצות להחיות את הלשונות האירלנדיות והולשית; ואולם באמת בשתי אלו לא היתה תחיה ממש, אלא אך תעמולה לשם הפצתן בעם. בן-יהודה עמד בפני שאלה אחרת לגמרה: צריך היה להרביץ ברבים את הלשון העברית, שחדלה להיות מדוברת בפי כל העם היהודי זה כאלפים שנה ולשיימה בפי עם המדבר כמעט בכל הלשונות שבעולם חוץ מעברית. וזולת זה צריך היה לזיין את הלשון המתה בכל הבטויים הדרושים לחיים ולרעיונות היום-יומיים כמו שנתפתחו מתחלת המאה מראשונה עד סוף המאה התשע-עשרה.

ומעט-מעט, בחודמנויות מתרבות והולכות. הכיר כותב הטורים האלה מעט מאפיו של בן-יהודה. אופי, שהועיל במקצת לבאר את הנשמת מפעלו בלי להמעיט מערכה הגדול. ואולם להגדיר אופי זה לא קל הוא כלל וכלל.

אין ככותב המאמר יודע. כמה קשה לו לבאר ולקבוע את תפקידו של בן-יהודה בשנוי, שנתהוה בארץ-ישראל העברית בשנות 1880 — 1920. ואולם, אפשר. דוקא אדם עומד וסוקר מן הצד בחתענינות מרובה יכול לראות יותר את השרטוטים הרחבים והעקריים מבלי להתעכב על פרטים חולפים וקלי-ערך.

בעולם המדיני היו לוחמים גדולים מבן-יהודה. עבודתו המדינית הישרה הונבלה בעקרה בהוצאת עתון מקומי, שהדריך, יצר, עורר וחזק דעת-קהל מקומית; ואולם אף בזה היתה עבודתו — עבודת-חלוץ: הוא הוא שיצר בארץ-ישראל את העתונות הנחיה במובן חחדש של מלה זו. ובעבודתו לתחית-הלשון הקיף את עצמו ברבות הימים באנשים, שנעשו נלהבים לרעיון זה; ואף אם התלהבותם היתה רק בבואה קלושה מן הקנאה הבווערת בלבו של בן-יהודה, היו

האנשים האלה הכרחיים לתחית הלשון כמו שהנוף הוא הכרחי לנשמתו. ומשל זה אפשר. יכול הוא לציין ביותר את מקומו של בן-יהודה בתחית ארץ-ישראל העברית: הוא היה נשמת רוח שכל שיוצר את הנוף. ודאי. מלים קלות הן אלו; אבל נצחון כזה לא כל בן תמותה יזכה לו.

בנסותנו למצוא את הכנוי המדויק למהותו של בן יהודה לא נוכל להתאפק מלהמשילו למצפון חי. שתעודתו ההכרחית היא להכריז בקול, בעתו ושלא בעתו. מה היא תפקידה של הלשון העברית בחיים העבריים. ואפילו מתנגדיו היותר חריפים (ואופיני הוא לאדם זה, שהקים לו התנגדות עזה) לא יעיזו להכחיש זאת; אפשר מאד, שהיה להם, מצפון זה לא פעם למורת-רוח, שהרי עד היום יש מתקוממים להסתת אותו. מצפון; אבל אף אחד מהם לא העיז להורידו מכסא-כבודו. המצפון הוא יסוד מזעזע. שאינו מוצא מנוחה ושאי-אפשר לדכאו בחיי ההכרה העצמית; ודורש הוא, שכל פעולה מפעולות-הנוף תכנע למשפטו. וזאת היתה באמת תעודתו של בן-יהודה, שהיה המצפון המונשם של ההבעה-בקול אשר למחשבה העברית. הוא היה שוקל כל מעשה ממעשי תחית החיים העבריים וכל מאורע ממאורעותיה ומכריז עליו כעל טוב ונכון, או היה דוחה אותו בזעף כרע ומזיק, עד ככה שהיה מקדם או מעכב את תעודתו בעולם. אם מצא בדרך משוה או מישהו, מיד היה מעמידו לפני כסא-המשפט של המצפון והיה שופטו לשבט או לחסד.

ומכיון שאנו רואים באדם, מצפון חי, הרינו נמצאים כעל אדמת-נכר. כל ההשוואות הרגילות וכל הדמויים שוב לא יתאימו לו. ומשום כך אין כל טעם להמשילו לאחרים. להכריז עליו, שהיה גדול, קטן או שונה מהם. יש מפקפקים בבלשנותו; יש חולקים על השיטה, שהתוה לו בעבודת טלזנו; יש זועפים על כפירותיו הקודמות על שדה-המדיניות ויש קובלים על מום זה או אחר שבו. שהוא מתנגד לרעיונותיהם שלהם, ואולם, לנוכח כל הרגשה כזו יש לנו, כשאנו שמים לב להחיים השלמים. להמפעל שנשלם, במקצת יחס של אי-רצון וביותר יחס של תמהון: כיצד נשטטה מכל אלה. הנקודה העיקרית? — והנקודה היא. כמובן. העובדה, שמשאת-

נפשו נתגשמה, שחזון מעורפל (שהרבה הכריזו עליו, כי אך חלום נלעג הוא) נתאמת והיה לעובדה סמטית. מוחשת. ובפני עובדה זו מוכרח הסוקר מן הצד להראות אי-סבלנות כשחוזרות הטענות הישנות, ובפני נצחון זה מוכרח הוא לשאול: איזה ערך יש לכל שאר הדברים?

ושוב אנו חוזרים למהותו של האיש הזה, שהצליח לנשם מה שנראה בלתי-אפשרי. לכנותו בשם 'קנאי' אינו אלא חוסר-טעם: הרי אף את אליהו וישעיהו יכולים אנו לכנות בשם 'קנאים'. מי שהכיר את האיש בחייו הפרטיים, מי שראה אותו בעבודתו, עבודה שטנית—אם אפשר לומר כך—עשה על כותב המאמר רושם של חוט חשמלי רועד כשהוא מלובן באש, מי שתפס את ערך מפעל-חייו, מי שהרגיש את הכח הכביר, שזרם כנוף חלש זה—זכה, אמנם, לראות ניצוץ מכריק מאותו הכח האלהי, שממנו קורצו הנביאים העבריים העתיקים ושעודנו חי בקרב העם העברי. בן-יהודה חי ופעל כאלו גם לו נאמרו הדברים: 'הנה נתתי את פניך חוקים לעומת פניהם... כשמיך חזק מצור נתתי מצחך'. כדי למלא את תעודתו מוכרח היה להיות היותר קשה-עורף שבעם קשה-עורף. ואם לא נכשל עד רגעו האחרון חנה הראה בזה כח ותקוה למעלה מכחם של בני-אדם רגילים.

ועם כל אלה היה האיש הזה עניו ובעל רגש אנושי מאין כמותו. הגאווה, שמרגיש — וטבעי הוא שירגיש — כל מי שנפלה בחלקו הצלחה כזו, לא היה לה בו מקום, אמת, שהיה מזוין חיטב במלחמתו שנלחם כדי לחשיג את מטרתו, אך מלחמותיו, פצעיו. יסוריו וענמת-נפשו לא השאירו בו עקבות קשי-לב או חוסר-רגש. אדרבה, חכותב הנוכחי זוכר ביחוד כמה היה חביב. סבלן וגם מתלוצץ, והתלוצצותו זו, אם כי אהבה לעקוץ מעת לעת, חנה לא היתה בעקיצה זו שום מרירות. טוב-לב היה ולסבלנותו (חזין משאלח אחת) לא היה גבול. ולעומת זה, לראותו בעבודתו לא חיה לחכיר את העבודה המרוצה-מעצמה של החוקר, אלא יותר חרדיפה המכוסה, אבל הנרגשת, שמתקשרת בדמיונו לעתים יותר קרובות בהנאה השלמה של הילד העובד במשחקו.

כותב הטורים האלה רוצה, קודם שיסיים את דבריו, לעמוד

על שאלה קשת הרבה שמענו על אי־דתיותו העזה ועל שנאתו הקשה והמרה לכל מה שהיה בו ריח של אמונה דתית אדוקה. בין של הדת היהודית ובין של כל דת אחרת. והנה נקל להבין מה המריצהו לתפוס עמדה זו כלפי העולם עוד בתחלת עבודתו. בהזדיינו למלחמת־חיינו הקשה. בבחרו לו את מטלאי־מקומו ואת ההולכים אחריו היתה לו רק דרך אחת: להשתחרר מכל המכשולים ולצאת למלחמה גלויה על כל מתנגדיו. מראשית צאתו על הבמה מצא את אויבו היותר עז בשיטה הדתית המשמרת של יהודי־ארץ־ישראל; ולא נשאר לו, איפוא, אלא להתקומם נגדה. ואולם להלית, שהרגש הדתי הפנימי סת בבן־יהודה. אין זה נכון לדעת כותב הטורים האלה. אפשר, תנוכו בימי־בחרותו הרכיב בו את החמרגנות, שהיתה נהוגה בימי נעוריו; והסביבה הירושלמית הכריחתו להראות כשונא בהחלט להדת המשמרת, שהקיפה אותו ושמצאה לנכון להתנגד לו ואף לרדפו. ואולם איבה זו מצדו נמחקה מלבו ביחד עם הפסקת הרדיפות, והסבלנות המצינית את אישיותו נתגלתה בו מחדש. יתר על כן: מי שראה את בן־יהודה, בחורכהי בשבת נחמו בשנת 1920 ברנעים הנמרצים המעטים, שאז בשר מושל יהודי את סוף הנלות השלישית והיותר גדולה על־ידי אותה בשורת־ישעיהו, שבשרה את סוף הנלות הראשונה, מי שראה אותו מוזעזע ומורעש עד מעמקי־החיות ועיניו זולגות דמעות, — אי־אפשר שלא תהא בו — ולכל הפחות, כך היא בכותב הטורים האלה — החכרה העמוקה, כי רגש דתי כביר ואמתי פעם בלבו של בן יהודה (שהיה אמתי ביותר מפני שנסתלק מכל הבעה חמרית), שפעל במשך כל ימי־חיינו בניצוץ חיוני, הלהיב את הרוח בנופו החלש ועשה ממנו את הכלי הנבחר להגשמת תקות־עמו.

צלמניה ציון.

הבית — בו חי ומת בן־יהודה
א.ת.מ"א לחרבן — ו' להצהרת בלפור.

בְּנֵי־הַיְהוּדָה — הַיּוֹצֵר.

מאת

ד"ר יוסף קלוזנר.

הנוסע האנגלי הגדול, ג'מס ברוס, שחי במאה הי"ח, מספר שפעם אחת הראה למושלמי אחד דג מצויר. המושלמי מתחלה נתמלא תמחון. אחר-כך פנה אל הנוסע האנגלי בשאלה זו:

— אם דג זה יתיצב נגדך ביום-הדין ויאשימך במלים אלו: גוף נתת לי, אבל לא נפש חייה; — מה תשיב לו? —

עם-ישראל בסוף המאה הי"ט יכול היה להתיצב לפני העולם הדין אותו ולהאשימו: "נפש חייה השארת לי. אבל לא גוף מוחש". ומה היה העולם כולו יכול להשיב על זה? —

כו, אמנם, היה ישראל עד סוף המאה הי"ט "נשמה" בלבד! יותר נכון: הפשטה בלבד. הטובים שבבניו הכירו בו אז רק כנסיה דתית בעלת תעודה רוחנית (רניק, צונץ, נייגר), וכשקם סמולנסקי וזוטרים בכל תוקף, שישראל הוא עם, אומה, לאום, — מהר להוסיף, שאינו עם ככל העמים. הוא עם רוחני, שיכול להתקיים בלא מדינה, בלא קרקע, בלא לשון מדוברת, רק על-יהדותו ותורתו ואידיאליו המופשטים ולשונו הספרותית. וסוף-סוף כך חשב גם רוב העם העברי בימים ההם: ארץ-ישראל היא הארץ הקדושה, הלשון העברית היא לשון-הקודש, האידיאל המדיני יתנשם לעולם הבא, כשיבוא משיח-צדקנו. ועכשיו—הרי תורה, הרי תפלה, הרי מצוות, הרי מעשים טובים, וכל אלה ביחד אינם אלא פרודור לעולם-הבא, מכשירי החיים הרוחניים הטהורים, שאין בהם לא אכילה ולא שתיה, לא משא-ומתן ולא מלחמות, אלא זיוה-שכינה והנאת-הרוח ונשמות ערטילאיות.

ומי לא ראה אז, שרוחניות זו הולכת ומתנדפת, שנשמות אלו הולכות וגוססות, ועוד מעט, עוד מעט ואף הנשמה בת-האלמות תעמוד על עברי פיי-פחת? —

אז קם בן-יהודה וקרא אל חיי-הגוף, אל חיי-הטדינה,

אל חיי העולם-הזה. לא נכון הדבר. שעם-ישראל הוא עם רוחני: עם מדיני הוא. לא נכון הדבר, שארץ-ישראל היא ארץ קדושה: ארץ של ישוב ועבודה היא. לא נכון הדבר. שהלשון העברית לשון-קודש היא ולשון הספרות היהודית בלבד: לשון מדוברת היא.

שלוש שנים אחריו בא פינסקר והורת. שמצבו הנורא של עם ישראל בעמים בא מתוך פחד מסתורי. שהעמים מפחדים מפני נשמה בלא גוף: מפני אומה בלא מדינה. והוא הטעים את ערך המדינה בלבד. מדינה איזו שתהיה, באיזה מקום שיהיה. אליעזר בן יהודה הרחיק ללכת ממנו: הוא הורת, שאין תקומה ואין הצלה לישראל אם כל קניניו לא יקרמו עור ובשר—קניניו, שכבר הם קיימים, אלא שנעשו נשמות ערטילאיות, בלא גופים, בלא בשר ועצמות. ומפני שבינתים הבינו הכל את ערך הגשמית של הארץ—אם אפשר לאמר כך: את הצורך בתחזרת גוף יהודי לארץ הרוחנית על-ידי ישוב ועבודת-אדמה, — על-כן הקציע לו בן-יהודה את הערך הלאומי האחר: את הלשון. נתן גוף מוחש לנשמת הלשון, שהיתה שטה ומרחפת בעולם-התהו במשך כאלפים שנה.

ואולם מי שחושב, שאך הלשון חיתה לו הכל, אינו אלא טועה. ראוי לקרוא את המון מאמריו על השאלות המדיניות שלנו כדי לראות, שעד ימיו האחרונים דאג להנופניות של מדיניותנו, אם אפשר לאמר כך: הכל דאגנו, שלא תפרח נשמתנו מן הגוף הלאומי וישאר פני-מת, והוא דאג, שלא יתמזמו גופנו הלאומי ותשאיר נשמה ערוכה תועה בעולם-התהו, שסופה אפיסה וכליה.

זהו הבאור הנכון ליחסו אל אונגנדה בימי-הרצל. הוא ראה (כך נראה לו) אפשרות יותר קלה להלביש את נשמת עמנו גוף מדיני. — ומיד ויותר על כל הרומנטיקה, שהיתה יקרה לו לא פחות מלאחרים. של ארץ אבות, של אדמה היסטורית, של קשר-הדורות, ועוד. וזהו הבאור הנכון ליחסו אל בית-הספר בשנים האחרונות לחייו. מי כמוהו ידע מה שעשה בית-הספר העברי בארץ-ישראל בשביל הדבור העברי? — הרי הוא עצמו היה המתחיל בהוראת הלמודים בעברית בבית-הספר של כל ישראל חברים בשנת תרמ"ג. ואולם מלפיו שראה לו, שעל-ידי הכסף המוצא לכלכלת בית-הספר בארץ, אפשר להכניס

לארץ אלף משפחות בכל שנה ושנה (אחת היא ברנע זה, אם צדק או לא צדק בחשבון זה), — מיד ויותר אפילו על התועלת המרוכה, שכת-הספר מביאים לדבור העברי משאת-נפשו במשך ארבעים שנה — והיה מוכן ומזומן לסגור את בתי-הספר לשלש שנים, עד שנכנס עוד שלשת אלפים משפחות לארץ. עוד 15,000 של אוכלוסים ממשיים. הגוף — הישוב במובן הנשמי, הארצי, הפשוט — חשוב הוא מן הנשמה—מבתי-ספר, מתרבות, מחנוך, שסוף-סוף אינם אלא „רוחניות“. את אחד-העם מצינים, בתור נגוד לעומת הרצל. לעומת ברדיצ'בסקי. באמת אין שני מתנגדים יותר גדולים זה לזה מן-אחד-העם ובן-יהודה. אחד-העם דאג כל ימיו להחזיר נשמות לפגרים מתים: לפחת נשמה, רוח לאומית, אף כדיפלוּמטיה העברית, אף בישוב, אף בדבר הנשמי שבגשמי (תשועת-ישראל תבוא על ידי נביאים, מושבות למופת, תחית-הרוח). בן-יהודה עשה כל ימיו את ההפך מזה: יצר גופות בשביל הדברים היותר רוחניים. לא ברוח כי אם בחיל ובכח“.

הוא לא נתפעל אפילו מן התוכחה הנבואית כלפי-נהיה ככל הנויים, בית-ישראל. כלום מצבם של הנויים רע כל-כך, עד שלא כדאי להיות כמותם? — שאל במאמר אחד.

לא היה דבר שגוא לו יותר מ,מרכז רוחני. זו היתה בשבילו (אם בצדק או שלא בצדק— על זה לא נדון כאן) ישיבה גדולה, שמתכללת על חשבון הגולה. באופן זה היה הרצלִיני יותר מהרצל עצמו, שעם כל מדיניותו — כמה רוחניות היתה בו! וברדיצ'בסקי, עם כל הניצויאנות שלו, הרי היה כולו רוחני, כולו רומאנטי, וכולו מסתורי, ואולם לא היה דבר רחוק מבן-יהודה מהמסתורין. כי את המוחש, את הפשטות, את הארצי והגשמי, את החי והנושם הממושש בידים אהב והוקיר בן-יהודה. רב לנו להחזיק צמופשט, להרקיע שחקים, לרדוף „רוח“. יותר מאלפיים שנה עשינו כך — ומה עלה לנו? — ילדנו רוח ונעשינו רוח. רוח באין אחיזה. באין מעמד. רוח ערטילאי של „אנשי-אזר“. כך אי-אפשר לחיות עוד! — והוא מתחיל ב'שנוי כל הערכים“.

סקור כל רוחניותנו המיוחדת במינה הוא—הדת. הדת באה

לנו במקום הארץ, במקום הלשון. במקום המדינה. במקום הלאומיות
 בהקפה המלא, ובכך—הלאה הדת! והוא מכריז על לאומיות בת-
 בלידת בקיצוניות. שלא הכריז על-זה מעולם שום יהודי ובפרט
 יהודי כותב עברית, ובפרט יהודי יושב. בתוכני ירושלים הקדושה.
 הספרות העברית היא כולה דת, כולה יהדות, כולה לאומיות.
 ובכך — הלאה הספרות היהדותית — תחי הספרות החילונית! והצבוי
 וההאור" וההשקפה" הם הראשונים, שבהם באו ענינים אנושיים
 כלליים בטון אנושי כללי לא לשם השכלה ליהודים בלבד, אלא
 סתם, כמו שבכל הלשונות שבעולם של כל האומות שבעולם עוסקים
 כל הסופרים שבעולם בכל הענינים האנושיים שבעולם. ובנוגע
 ללשון — לא רק הכריז על הצורך לעשותה מדוברת. הוא הכריז
 על הצורך לעשותה ארצית, גשכית, עממית. רב לנו לעסוק בלשון
 של הפשטה! צריך לשוב אל יסוד החיים, אל התחלות-החיים.
 חשוב בעיני בני-יהודה יותר, שתהיה מלה קלה ופשוטה בשביל
 איזה תבשיל או כלי של בעל-מלאכה מכל מלות-ההניון של
 הרמב"ם. בטוי עממי פשוט, יקר לבני-יהודה מכל הדקות שבסגנונו
 של אחד-העם ומכל התריפות שבסגנונו של מנדלי. המלים
 והבטויים המופשטים הם התקרה של בנין הלשון — ואנו, חסרים
 אנו את היסוד, את הדבק התחתון שלה, את המלים לצרכי-השוק
 ולצרכי-הבית. ולהם ורק להם, דאג בני-יהודה כל ימיו. השאר
 בא לו בדרך העברה. או כתוך צורך עתונאי או מפני שעסק
 במלון עברי שלם.

ו ב מ ו ב נ זה קורא אני, יוצרי לבני-יהודה, לא שיצר יש מאין —
 יצירה כזו מיחסים אך לאלהים לבדו, ואף על זה נחלקו אר י ס ט ו
 ומתנגדיו, הרמב"ם והרלב"ג. יוצר אמתי, יוצר יש מיש, הוא צייר,
 פּסָל, חָטָב, מחומר מוכן הוא עושה כלי אמנות או פסל אמנותי.
 וכיצד הוא עושהו? — עולה במחשבה רעיון גדול לפניו, ציור דמיוני,
 אידיאה כמובן האפלטוני — והוא מגשם אותם במפעל אמנותי:
 גותן לרעיון, לציור, לאידיאה נוף ותבנית-הגשמה גופנית, ארצית,
 מוחשית, הוא מוציא אותם מכח אל הפועל.
 ויוצרי-מגשים כזה היה בני-יהודה. הגשמה הערטילאית, הרוח
 הערומה נתקיימה באידיאה לפניו. ואולם הוא אינו מכיר בגשמות

בן־יהודה היוצר

ערומות, אינו אוהב, רוחות! והוא מנשים את הרעיון, מוצא בשבילו גוף ודמות־הגוף, מוציא אותו מכח אל הפועל. וחי הגוף ביחד עם הנשמה ופועל עמה יחד ותקוה למציאות ממשית ומוחשית זו בעולם הזה, בחיי הווה, שבלעדיהם אין גם חיי נצח. המחזיר נופות לנשמות נוססות! — זה שמו של בן־יהודה לפי הכרתי, וזה זכרו בקרב עמו לדור־דורים!

ירושלים, י"ב מרחשון תרפ"ד.

אגוֹרָה פִּי זְרוּקָה מִלְּבַב

Lento (alla sarabanda)

First system of musical notation, featuring a treble and bass clef with a 3/2 time signature. The music is in a key with three flats. The bass line includes the instruction *p. mesto*.

Second system of musical notation, continuing the piece with treble and bass clefs and a 3/2 time signature.

Third system of musical notation, featuring treble and bass clefs and a 3/2 time signature. A dynamic marking *ff* is present in the bass line.

Fourth system of musical notation, featuring treble and bass clefs and a 3/2 time signature. The instruction *accelerando e molto* is written in the bass line.

Fifth system of musical notation, featuring treble and bass clefs and a 3/2 time signature. The instruction *crescendo* is written in the bass line, and the word *fessai* appears below the notes.

Handwritten musical score, first system. The right hand features a melodic line with triplets and a decelerando marking. The left hand has a bass line with a mezzo dynamic marking.

Handwritten: *allegro*, *mezzo*, *ritardando*, *mp*

Handwritten musical score, second system. The tempo is marked *adagio*. The right hand has a melodic line with a *tempo primo* marking. The left hand has a bass line with a *ritardando* marking.

Handwritten: *adagio*, *ritardando*, *tempo primo*

Handwritten musical score, third system. The tempo is marked *allegro*. The right hand has a melodic line with a *distintamente* marking. The left hand has a bass line with a *ritardando* marking.

Handwritten: *allegro*, *distintamente*, *ritardando*

Handwritten musical score, fourth system. The tempo is marked *allegro*. The right hand has a melodic line with a *ritardando* marking. The left hand has a bass line with a *ritardando* marking.

Handwritten: *allegro*, *ritardando*

Handwritten musical score, fifth system. The tempo is marked *allegro*. The right hand has a melodic line with a *ritardando* marking. The left hand has a bass line with a *ritardando* marking.

Handwritten: *allegro*, *ritardando*

בְּנֵי-יְהוּדָה הַמְתִּירִים.

מאת

פרופ' וו. פ. אולברייט.

(תורגם מכתב-יד)

עוד לא עברו שמונה שנים מאז ראה כותב המורים האלה בפעם הראשונה את אליעזר בן-יהודה, באספה, שהיתה בושינגטון לחברה המזרחית האמריקנית, באפריל, 1916. כל מי שהיה שם בעת ההיא אי-אפשר היה לו שלא יתרשם מן האיש קטן-הקומה והמנוהג, שמראהו היה כמראה אנשי החכמה והמדע, ושישב בראש ודבריו תורגמו מתוך הכתב העברי לאנגלית על-ידי הפרופסור מונטגומרי. בהיותו שפל-קומה ודל-בשר, יכול היה האיש, שהעיקף עינו בו במקרה לחשוב אותו כאחד האדם; אך מבט שני היה מתקן את הטעות. רוח-אצילות וכח שְׁקֵט, שאין להגדירם במלים, חופפו על ראשו וטבעו עליו מיד חותם של אדם לא-רגיל. רואהו הִפְלָה אותו מיתר האדם בלי הכרה ואף בלי שום לב אל הזוהר אשר שם עליו שמו הגדול בתור מחבר המִלֵּזֶן העברי.

ובשֶׁבֶתִי בירושלים ובהכירי אותו מקרוב, לא היה עוד לתמונתו בעיני מַעֲקָה-הַהוֹד הַהַגְדִי כאשר לפני; אך הרושם הראשון לא נמחה מלבי. אדם גדול היה - ונשאר גדול. אך בן-יהודה לא היה גדול כאלה העושים רושם חזק על בני-דורם ונשכחים מלב הדורות הבאים: גדול בתורחוק מאחרים, בתור בעל כשרון להצטיין בכח-הגוף או בכח-השכל. גדולתו היתה יותר גדולת החוזה, המשורר או הממציא, אנשים אשר מחמר אחר קַרְצֵי הרואים דברים שאחרים אינם יכולים לראותם, מפני שהם שונים מכל. רוב האנשים הגדולים המצעידים את עמם קדימה באמת, הם דוגמאות לְמָה שאפשר לקרוא בשם "שנוי שכלי", דבר, הפועל בעולם-הרוח אותה הפעולה, שאנו רואים בשנוי של התהוות-המינים וה-וואריאציה הפילוגנטית" שעל ידיהם מוצאת לה מקום ההתפתחות הטבעית.

ברור הדבר עד לאין ספק, שבן־יהודה היה שונה משאר בני־אדם בימי נעוריו נחשב בודאי לאדם משונה בגלל מחשבותיו החדשות. אך הוא לא היה משונה. ואלה שחשבו אותו לפנים כך, בהיותם עורים כחפרפרות, שאין לה בעולמה לא אויר ולא אור־שמש, אבדו והתכוללו אחר־כך בתוך המון תלמידיו. הדבר, שהבדיל אותו משאר בני־אדם היתה מטרה נעלה, אשר לה נשא נפשו ואשר ימים רבים נלחם לשוא להגיע אליה, אך לסוף הצליח חפצו בידו. הוא היה שונה תכלית שנוי גם ביחסו לאחרים. גֵּאֻנָּת כהן־גדול, גֵּאֻזן המדע או העסקנות המצלחת רחקו ממנו; ושונה היה גם בעֲנָתו, במה שלא החזיק טובה לעצמו, מה שהוכיח, שעבד כל ימי חייו הרבים והרעים למשא־נפש בלא פניה פרטית. גם בימי־הזקנה לא התכנס כחומט בתוך קליפתו, כי עוד היה צעיר ברוחו, עוד היה לבוגֵרוּחַם לחקור ולדרוש. היה מתענין בעבודת אחרים ויוצר תכניות להבא, בלי שהביט לאחור אל אשר כבר פעל ועשה. אבן־בוחן להיותו שונה מאחרים באמת היתה—מה שלא נראו בו כל אותות של שנוי מכוון. הן רק אלה המתאמצים להתראות כשונים מאחרים הם הם בפנימיותם אנשים רגילים, שאינם יודעים להבדיל בין השנוי באמת ובין צלו ומראהו החיצוני.

לכל השואפים למשא נפש בתוך מסבות קשות יהי נא דרך־חייו של בן־יהודה למופת ולמעיר־רוח. הוא בא לארץ־ישראל לפני יותר מארבעים שנה, עני, גלמוד, לא היה לו כמעט כלום חוץ ממשא־נפשו, שהיה לשחוק וללעג בימים ההם, והוא עשה והצליח הודות להתמדה בלתי־נשברת, לעקשנות כמעט שלמעלה מן הטבע, לשקידה ולכח חיים, שאינו יודע מנוחה ושהיה לַפְּלֵא־תמיד לכל אלה שִׁדְעוּ אֶת מצב בריאותו, כי היה ננוע־הריאה כל ימי חייו.

לכותב הסורים האלה, שישב באותו הרחוב מול בן־יהודה ועסק באותן החקירות הלשוניות, היתה הזדמנות מרובה לחקור ולדעת את האיש. מעולם לא היה אדם חביב יותר ממנו. כשהיה מכאר רעיון חדש היו דבריו כאש, שדבקה גם בשומעיו; עונג יקר היה לשמע את הרצאת־

דבריו המקוריים. שהיו לעתים קרובות מבריקים, על חדושי-תורתו. הרבה פעמים היתה דעת השומע שונה מדעתו. אך הוא עצר ברוחו לבל יבלע את הקסם. תחת אשר יקפא רוחו בקרבו בהגיעו לימי זקנה, היה הולך ומאביר, הולך וצור, אולי בתור פעולה-חוזרת טבעית של רוח פעיל נגד הקבל, שנטל עליו בעצמו בעשית-המלון. וכך מכיל כל כרך של ה-מלון, המון ערוגות-ארגמן, נאות-מדבר קטנות, שבהן התעלם בינה חדושים מוצלחים, אחר רוב עמלו, שעמל בין ערבות-ציה של מלים יבשות.

חקירותיו הלשוניות הוליכו אותו לעתים קרובות אל מרחב שדה האשורית, הכושית, המצרית והקופטית. פעמים רבות היה שולח פתקה או היה בא בעצמו לשאול מפי דבר על איזו מלה אשורית או מצרית, ומסביב למלה היו תמיד איזו הערה או איזה חדוש מענין, שקרמו עור ובשר על העצמות היבשות למראה-עינים. הרעיון האחרון, שעלה בגורלי לשמוע מפיו ימים אחדים לפני מותו, היתה הערה על פשר מלת "נייר", שחשב אותה מקושרת בעיקרה למלה המצרית "פפירוס", שאפשר שתיהן הן בטויים מצריים כוללים בתוכם את המלה "יאור" - נילוס. אולי נראה באור זה דחוק בהשקפה ראשונה, אך הוא הובע על-ידי חכם מצוין, והעובדה, שבן-יהודה גנן לדעתו מראה את המקוריות ואת עומק-המחשבה, שנתגלו בחלק-עבודתו זה. אדם גדול נאסף מתוכנו...

צלמניה ציון.

פנה בחדר עבודתו של בדיהודה
עם הספרים הפתוחים כמו שהניחם ביום האחרון.

מְזַכְּרֵי גֵוְרֵי

בֵּית

דִּיר נְהוֹם סְלוֹשִׁין.

כנבור המעשה וכאישי-האנדה הוא מופיע בזכרונות ילדותי הראשונים. די היה בשמו העברי המחודש אלי עזר בן-יהודה בלבד כדי לחבבו עלינו ולברוא לו מקום בלבבנו על יד הפמליה של מעלה של אבותינו הגדולים בימי-החרבן. וחדבר הזה בלבד, שהיה הראשון ל-מודרניזם ולחפשים לעזוב את הנלות מאחריו ולעלות לירושלים. במקום ששב ורתק את חוליות השלשלת של הדורות העבריים, שנפסקה במשך ימות הנלות—דבר זה הוסיף לזית-כבוד לבונהו של "הבית העברי" הראשון על מרום הררי-ציון.

אם כלוחם ואישי-מעשה—כולנו סופרים היינו בנאדנו את כל מצוקותינו. נסיונותיו, את צעדיו הכושלים. אבל המתקדמים על שדה פעולתו. שהתמסר אליה בכל לבו ונפשו. ואם כנבור-האנדה—ידוע ידענו. כי הלוחם הזה. העקשן הזה. בעל-ההנשמה הזה כשהוא לעצמו אינו אלא התגלמותו של טפוס ה-צֵיִר ה-חֹלֵת. שככה אהבו משוררי הדור העבר. שנחה אליהם רוח היינה—לתארו בתלך-נפש וברנשנות מופרזה. ולא חסר אפילו הצד הרומנטי שבאנדה מעין זו: אף הוא. בן-יהודה. מצא עזר כנגדו. עלמה צעירה. משכלת. אשר דבקה בו לאהבה אותו. אשר מאהבתה אותו הפקירה את כל חייה. את כל משאלות לבבה ותלך אחריו למדבר. לארץ לא-זרועה. לנוע אחרי אידיאלים. שאיש מבני-הדור לא האמין בהם. שמועטים היו אלה. שהתחילו מבינים אותם....

זכיתי להכירו פנים אל פנים. זה היה באמצע שנות השמונים. בבוא בן-יהודה לאודיסה לאסוף התומים על עתונו. הצבי, שהתחיל לפרסם בשולי גליונותיו את נסיונותיו הראשונים בתכור ה-מלוך העברי. הוא היה אז צעיר לימים. זקנו הקטנה והחדה כולה צהובה. ורוזן גופו ופניו שת עליו לזית-נעורים. עד שדמה לבחור צעיר מאד. הוא עמד על-יד בית הספרים של בני-ציון ושוחח בעברית עם

הסופר זלמן אפשטיין, כמובן, בהכרה ספרדית: זאת היתה הפעם הראשונה ששמעתי מדברים עברית באופן טבעי. והמדבר היה מנשם הדבור העברי, בן-יהודה בכבודו ובעצמו. הקשבתי לכל הנה והנה היוצא מפיו. התבוננתי לכל תנועותיו. ואף אמנם הוא דבר בתנועות פזיזות, בהתלהבות קדחנית. כי אפשטיין ננע בעצם השאלה. שמלאה את כל חדרי לבו. בן-יהודה התאמין להוכיח. שהשפה העברית הרי היא חיה בפועל בארץ-ישראל ויטעים ביחוד, שבירושלים לא פסקה השפה מלהיות שפה של הכנה וקשר הדדיים בן יהודים ויהודים; ודרך אנב הזכיר, שהסגנון הקיצוני. שהחזיק בו בעת ההיא (ושבו תרגם אז את „המסע מסביב לארץ בשמונים יום“) הוא הוא—עיקר השפה המדוברת בצורה, שהתפתחה לפניו. ובנוגע לפרובלימות, הנה בכלל לא הודה בן-יהודה. שיש שאלות ומכשולים העומדים בפני הרצון והמעשה...

שמעתי בשים-לב את הלקח כתורת האמונה והמעשה, שנודמן לי לשמוע מפי נבור-המעשה המומחה שלנו, — וארהיב עוז בנפשי לענות אף אני חלקי, בלשון עברית מנומנתת ובהכרה אשכנזית, או דומה לה. זה היה הנסיון הראשון שנסייתי לדבר עברית...

לא עברו שנים מועטות ובן-יהודה הרגיש, שכבר נקלט הזרע אשר זרע, שכבר נמל פרי אמונתו ועבודתו, ונסה לשתף את הקהל הגדול במפעל התחיה העברית. אז נוסדה על-ידו חברת, שפה ברורה בירושלים — ונהיה בין הראשונים, הסופר המנות י. ל. בן-דוד (קול-עברי) וכותב הטורים האלה. לפלם נתיב לחלומנו משנים: על-ידי יסוד אנודות, שפתנו אתנו ו„שפה ברורה“ באודיסה ואח"כ בשאר—מקומות.

לא האריכו האנודות האלו ימים. שאלות ארורות חדשות תקפו עלינו, רפיון-הידים והיאוש פרין במחנה-הלאומיים בראשית שנות התשעים. אבל בכל מקום ומקום חשוב, בכל סביבת של משכילים, נשארו יחידים או חבורות, שלמדו לשונם לדבר ביניהם עברית והרגישו את עצמם בביתם ובחונם רק בדברם עברית. חוג של צעירים כזה היה לנו גם באודיסה. אחדים מחברינו הצליחו אחר כך לצאת מן החוג הצר ולהראות את פעלם והשפעתם על

התחיה העברית בעולם הגדול. ועל זה עלינו להודות לרוח בן-יהודה, שנחה עלינו מראשית עמדנו על דעתנו.

* * *

בשנות תרנ"א-תרנ"ב זכיתי לגשם, את חלום ילדותי ולבקר את ארץ ישראל. רוב זמני עבר עלי במושבות, אשר לכל בהן היו חיי רוחנו בעת ההיא, באביב התפתחותו של הישוב החקלאי בארץ ישראל. ואולם את חודש תשרי בליתי בעיר הקדש בירושלים. ישבתי אז בלב העיר העתיקה, שעד היום נשארה אצלי חבה יתירה ליופי המשונה והעמוק המציין אותה, בביתו של עורך ה"חבצלת" ר"ד פרומקין, גבר רב-פעלים אף; והוא שכאמת היה ההולך לפני לוחמי מלחמת התעורה האזרחית והחברותית בירושלים ולפי דעתו, הוא אשר פינה את הדרך לפני היא אל מיכל פינס הלוחם ובאחרונה אפילו לפני בן-יהודה עצמו. אין לשכוח, כי את ראשית פעולתו העתונאית והצבורית התחיל בן-יהודה בירושלים בתור עוזר לה"חבצלת" וכי כתב-העת הראשון, הנושא עליו את שמו (מבשרת ציון), לא היה אלא הוספה לה"חבצלת".. החגים עברו עלי בסביבה המשמרת והחסידית, שכבר התייחסה אז בשלילה לפעולתו התרבותית של בן-יהודה. זה האחרון נאחז אז בסכך של קולטורקאמפף נגד כחות העבר וה"חלוקה", שעמדו לשטן, לדעתו, על דרך התחיה העברית והאזרחית, שרצה בה בעל הצבוי — ועל-כן רבו יריביו ושומניו בקרב חשוכי-העיר ואפילו בקרב משכיליה התורניים, שהתודעתי להם בימים ההם. ובכל זאת הכרתי מתוך התוכחת המגולה והשטנה של אלה האחרונים רגש של כבוד והוקרה מסותרת לאישיותו, ואולי גם לפעולתו עצמה, של האיש, שהרים את נס-המרד בסבל ירושת-הגלות שבירושלים... והרגש הזה נהפך להערצה וכמעט השתחוויה בכל פעם, שבאתי בדברים עם פרחי-המשכילים וחובשי-בית-המדרש. הקוראים את הספרות החדשה: כבר אז יכולתי להוכח, כי דור יבוא הוא יהיה רובו ככולו כרוך אחר בן-יהודה וחלומותיו, כי העתיד הוא. אם לא בעדו, לכל הפחות בעד דעותיו...

כפעם בפעם הזדמן לי לשמוע אף מפי המקטרגים על בן-יהודה עצמם דברים טובים, ויוצאים מקרב ולב, המספרים בשבחה של

דבורה אשתו. שהכל הודו בנדולת-נפשה ונדבת-רוחה והתפלאו על מסירותה לבעלה בימי עניה וטרודיה הקשים. ואף כזה ראיתי סימן לטובה. אות הוא, כי לא עופלה נפשם של אנשי ירושלים בם, כי יודעים היו אף אז להוקיר את הטוב והנשגב ולהודות על האמת. מכל אלה נוכחתי, שכבר קנה לו בן-יהודה זכות אורח לא רק בחומות-ירושלים, אלא גם בלבות חלק גדול של העם העני ודלי היושב בציון. . .

וראו לשום לב: להנם חושבים כיום, שירושלים של הדור שעבר היתה עיר של קנאים מודי-אור וחסי-לבב, אדרבה, בכל פעם שאני משוה את הכחות התרבותיים והמסוריים, שאני פוגש בזמן הזה בעיר-קדשנו אל חבורות-החכמים, התורניים והעסקנים, שהכרתי לדעת לפני יותר משלשים שנה, קשה לי להחליט ולאמר, כי הימים האלה הם טובים מן הראשונים. בירושלים של שנות-התשעים היו ופעלו חכמים כיחיאל מיכל פינס, זאביעביץ, א. מ. לונין, מלבד חכמי הספרדים וסופרים שמהם היו לומדים וחכמים מופלגים, ומלומדי-האשכנזים מנרמני; היו בה עסקנים ואנשי-מעשה כנסים בכר מצד זה וזר' נסים באק, פרוסקין ונדיבים פרושים מן העבר השני; ונמצאו בה תלמידי-חכמים גדולים בתורה ובמוסר לעשרות ואולי למאות, מי לנו גדול בתורה וכיחוד בפרישות וחסידות מר' יהושע ליבדיס קין (הרב מבריסק) — ואפילו אשתו הרבנית, סוגיאצקה הידועה, שנמנתה בין רודפי בן-יהודה, היתה אשה חכמה, מלומדת ועסקנית חשובה. המחייבת את המקנאים שבימינו, ואם לחכמה ולהיות-העולם אקרא בשם את הרב ר' שמואל סאלאנט, שנחשב אז לראש-הרבנים ושיותר שהיה רב גדול בתורה, היה איש מבין ומפותח, שלא הניח אף ספר אחד, אף עתון אחד מן החדשים, שלא קרא בהם. אמרו עליו על רש"ם, כי כאשר יצא המאסף הראשון, שהוציא החכם זאביעביץ בשם "הארץ", מהרו אחדים מפרחי-הקנאים להביא את הספר החשוד ב"מינות" כביכול, לפני הגאון מבריסק, והלה בתמימותו ענה להם, שאין דרכו לקרוא ספרים חיצוניים וטוב יעשו אם יביאו את הספר אל ר' שמואל" (סאלאנט). האנשים עשו כעצת הגאון: מהרו אל ביתו של הרש"ם ומסרו לו את הספר בהמריצם בו לקרוא בו ולראות מה יעשה בסופו, שנועז לפרסם ספר כזה בעיר-הקדש

בירושלים. הרב ר' שמואל לקח את הספר מידם, וכדרכו לבלוע כל ספר חדש עודו בכפו סחר וקרא בו מהחל ועד כלה. בקוצר-רוח חכו הקנאים למשפט-הרב; אבל הוא פנה אליהם בדבור קצר ומפוצץ:

— איסתי יצא המאסף השני של יעבין?

דבר — לפני-האנשים חפו...

ר' שמואל זה היה אף הוא מכבד—לכל הפחות, בסתר-לבן— את פעולתו ואפיו של בן-יהודה. ואני יודע מפי זה האחרון ומאחרים כמה פעמים עמד רש"ס בפרץ ויהיה בין עוזריו וגם שומעיהם בדבריו בעניני-הכלל של עורך-הצבי. מעין כבוד מסותר כזה מהול ברונו על חפשויותו רחש לבן-יהודה, אם לא בגלוי, לפחות, במסכה אינטימית, גאון אחר ידוע. צדיק ואידיאליסטן, שצורתו נשמרה בזכרוני כסמל התורה הטהרה: ר' יצחק ווינוגר אד, מיסד ישיבת תורת-חיים. וביחוד רבו מכבדיו של בן-יהודה בקרב צעירי תלמידי-החכמים הספרדים. זקני-ירושלים וזכרים בודאי, כמה נאמנים היו רגשות הידידות והיקר שרחש לבן-יהודה החכם ר' יעקב מאיר בנעוריו, שהיה בין המסייעים בידו אפילו בשעות הקשות. שהתרגשו על בעל-הצבי.

בדרך-כלל עלי להטעים ולאמר, שאנכי, לכל הפחות, לא הרגשתי את חומר האטמוספירה של בידות ומה גם של חרם, שהיו סרבים לספר עליה בחוץ-לארץ בנוגע לבן-יהודה ויחסיו לאנשי ירושלים. למרות הפחד מפני אילו קנאים והתנאות של עסקנים ידועים, שבן-יהודה נלחם בפעולתם המפסדת לתכלית התחיה השלמה (ושהצליחו, אמנם, לרדת פעם בפעם לחייו החמריים וגם להביא אותו פעם אחת לידי מצב של סכנה). גבר כבר אז אותו רגש-הכבוד ללוחם האמיץ. שברבות הימים התפתח ואחריתו — האפותיאזה הנשגבה שנתגלתה ביום-פטירתו...

ההגדה התחילה עוד בעת ההיא לארוג את חוטיה הדקים מסביב לאישיות הכבירה הזאת. כבר נודע אז בן-יהודה בקהל בתור איש-המופת, נפלה מאחרים ושונה מאחרים ובלבבות של בני-הנעורים כבר התחיל מתרקם הוילון של קדושה מיוחדת ושל הערצה, שהעטיף את אשת-בריתו הראשונה דבורה, זאת האוהבת הנאמנה, הסובלת האמיצה, האם העבריה הראשונה.

* * *

בשעה ששהיתי בירושלים בקרתי את בן-יהודה בביתו. שהיה אז באחת החצרות אשר סמוך לעיר. ברחוביפון. שהיה כמעט שכם. אז. זאת הפעם כבר היה הדבור העברי בפי וגם החברה הספרדית לא היתה זרה לי. הוא נר אז בבית בודד. בתוך גן. הרחק ממרכז מושבות-היהודים. דברנו על הישוב ועל התחיה העברית. עד שנכנסה אשה צעירה ועל ידה ילדה בעלת שערות צהובות. שהרהיבתי בפמפוטיה בעברית (בימים ההם היה גם זה מעין הדוש!) מתחת לאילן. על כוס-טה. ישבנו ושוחחנו על חלומות ועל הנשמות. רוח האמונה וההתלהבות המיוחדת לאיש הדובר בי נחה גם עלי בימים. שאין חפץ בהם... איזו קדחת של תקווה נצתה בי בתוך הצנת. שהרגשתי לרגלי היאוש. שאחו את הקהל בימי-המשבר לתקוות חובבי ציון ועולי שנות תרנ"א-תרנ"ב... ואמנם. מורה גדול לאמונה מביאה לידי מעשה היה בן-יהודה בשבילנו ובשביל כל הדור כולו.

* * *

כעבור איזה זמן נודמן לי לבקר את בן-יהודה בשבתו ב' פו. לרגלי מחלתה הכבדה של דבורה אשתו התנוררו. הוא וביתו. בנחה-שלום. סמוך לחוף-ים-יפון. כבר העליתי על מנלת-הזכרון. שהקדשתי לדבורה אחרי מותה בשם. העבריה הראשונה. את זכר בקורי זה. הזכרתי את הרושם, שעשה עלי אדיר-רצונה וחוזק-אמונתה בתחיה העברית. שזכתה לראות בחתגשמותה על-ידי בניה. שילדה, טפחה וגדלה. בחום קדחני ובבטחון-נפשי התאמצה האשה הצעירה. ששכבה על מטת-המות. להוכיח לי. שלמרות דבת רבים ונכבדים. לא רק שלא פעל הדבור העברי לרעה על התפתחות-שכליותם של ילדיה. אלא שהיא חושבת אותם ליותר שלמים ומפותחים מחבריהם ובני-גילם אשר מסביב. היא נסתה להטעים ביחוד. כי ימיר-חייה המועטים והקשים לא עלו בתחו: על-ידה נתגלגלה הזכות הגדולה להגשים את הרעיון הגדול שהרה והגה בעלה בחיר-נפשה.

ובאותו הרגע חשבתי מחשבה מעין זו: כמה אהדה נפשית. כמה חום לבבי. כמה יופי פנימי צריך היה שיקננו כלבב האיש קטן-הקומה והרזה הזה בשביל שיוכל לתת מרוחו באופן מוחשי כל-כך

ולהשפיע שפע של אהבה ואמון בלי מצרים על אשה צעירה, משכנת, סובלת ואחות-רחמניה גם יחד...

עזבתי את הארץ, וביום סגריר אחד, בחיותי באודיסה, שמעתי כי, העבריה הראשונה עזבה את ארץ-החיים....

* * *

עברו שנים מרובות ושוב נפגשנו, בן-יהודה ואני, בפאריס בשנת תרס"ג. פניו נשתנו אז לטובה וכל עמדתו העירה, שסוף-סוף נבר על מרי מחלתו הקשה, אשר כאילו נלחם בה ויוכל לה. ואמנם, הוא לא היה בכחינת צדיק נעזב, אחותו של אשתו, אף היא משכלת-רוסית בתחלה, סופרת ובעלת מזג ער, בהרגישה, כנראה, מרחוק את היופי וההוד, שנמצאו בחיי-אחותה הקצרים, חשה לרוחתו של ניסה החולה והעזוב ולהצלחתם של יתומי-אחותה הפעוטים, והרהיבה עוז בנפשה לקחת את מקומה המלא יסורים, מחסור וצער של הנפטרת בתור אשה נאמנה לבעלה ובתור אם מסורה ליתומי-אחותה. עד כמה שהשכילה למלא את תפקידה המיוחד במינו זה, עד כמה שהיתה באמת לעזר כנגדו, לעובד החולה והזקוק לטיפול יומם ולילה, ועד כמה נכנסה לתוך הצרכים הרוחניים שבזכותם האריך בן-יהודה ימים—כל זה ידוע הוא לכל שער עיר-ירושלים, ואין כאן המקום להאריך בזה.

בודאי היתה פעולת האשה הנאמנה הזאת לטובה גם על מצבו הנופני של בן-יהודה, וכיחוד כאשר רפתה ממנו המחלה קצת בהגיעו לשנות-נבורה. ואולם הרגשתי מיד, שבא שנוי גדול ביחוד ביחס לעבודתו ופעולתו: הלחם החברתי שבבן-יהודה התרפה כמעט, כאילו הניח את מקומו לרעיון הראשי, שפעם בו בתקופת-חייו האחרונה: לסדור המלון והפצתו, כליל פעולתו העברית לדורות. הימים היו ימי-רצון לעברית ואף לכותב הטורים האלה, ומה רבה היתה קורת-רוחי כאשר נוכחתי, שבין האורחים, שבאו ל.אולם-הזהב של הבחינות בסורבונה לשמוע אל הננתי על המסה, תחית השפה העברית:—היה גם אבי התחיה הזאת ומחוללה, אליעזר בן-יהודה... ויותר מזה שמחתי בשמעתי מפיו, שעבודת המלון כבר התקדמה באופן מוחש וכבר מצא את הדרך הנכונה, שילך בה עד תומו. ופעם שניה בא לפאריס והביא את הכרך הראשון של המלון

כלול בשלימותו. על-פי הצעתי הניש טורי החכם פ"ל י פ
 ברגיה את הספר הזה לאקדמיה בפאריס בלוית דברי כבוד
 ותהלה, שלא נדפסו בשלמות בדין-והחשבון של האקדמיה הגדולה
 בעטיו של חכם יהודי אחד. היו לבן יהודה מתנגדים ושוטטים,
 אבל למרות כל התחיל שמו להתפשט בקרב החוגים המדעיים
 המומחים יותר ויותר. ואולם לא קל היה הדבר למצוא אמצעים
 בשביל פרסום ספר גדול כזה. קשים היו התנאים של הקיום ושל
 המלחמה בעד הפרסום של הספר הזה. הנסיעות והבטלה-מאונס
 היו נוטלים חלק גדול מזמנו. זכה שנורא יותר — משארית כחותיו
 הגופניים של בן-יהודה, למרות כל העמל הרב, שעמלה אשת
 בריתו ועזרתו אשת החיל בכל דבר המלון והוצאתו.

* * *

לסוף באו ימי המלחמה. ימי ההרס והכליון. אבל גם ימי
 התקוה והבצרון לאלה, שהאמינו בנצחונם של עמי-ההסכמה.
 בעצם ימי-המלחמה נפגשנו בן-יהודה ואני. בנוי-יורק הגדולה.
 הוא היה חולה. הוא היה רפה-כת ושרוי בצער: אני חש בנפשי,
 אמר לי פעם אחת בשבתו בחדר-עבודתו בבית-הספרים הכללי,
 אשר יחדו לו מטעם התנהלה — כי כל יום ויום, שאני מבלה
 בכאן, בחורף כמו בקיץ, נוטל ממני חלק מחיי וממאור-עיני.

ונה לעת הערב הגדול היה פתאם אור. הדבר, שבן-יהודה
 ואני זמתי-מספר מחברינו האמנו בו ובטחנו בו — הנחיצות ההיסטורית,
 שתבוא לנו הנאולה על-ידי מלכי-ההסכמה — קם ונהיה. הציונות
 המדינית נצחה על-ידי פרסום ההצהרה הבלפורית. ותחי רוח
 בן-יהודה בקרבו — ונר-אלהים, שהיה דועך בלבנו, התלקח ביתר עוז:
 הוא התחיל להתקרב אל התנועה הלאומית. והעומדים בראש-התנועה
 אף הם זכרו את הדברים, שהשמיע באזניהם איש-המופת
 הזה בימי-הרעה היותר גדולים וכעת באו ונתקיימו כתומם.
 אז הביטו אל בן-יהודה הלאומי ונהרו, אז זכר גם הקהל הגדול
 את העובד הצנוע, שהכשיר ויכונן את הרוח המחיה את כולם
 בשעות-הרצון ההן.

חג יום הולדת הששים שלו, שחגנו באי-כחן של כל
 מפלגות-ישראל באמריקה בכבוד ובפאר, היה סמל של חגיגה

לאומית כללית. לא היה בה אף קורטוב מאותה הריקלמה והפרסום הזול, שהרנשנו בהם בתנינות אחרות מעין זו. הקהל ידע והרניש, שלא הרי העובד תחרוץ והצנוע הזה כהרי אותם האלילים החברותיים והצבוריים. אשר למדו גם עסקנינו להרימם עד שמים ובשעת-הצורך גם לנפצם ככלי אין חפץ בו.

ההסתדרות העברית באמריקה פרסמה אז ספר-זכרון מיוחד לכבוד בעל-היובל. שנתכבדתי להגישו לפניו בשמה—ובעלי-יכולת קבלו עליהם להבטיח בנין בית נאמן לבן-יהודה בירושלים עיר חמדתו, קרית מלחמותיו ונצחונותיו.

אז באו ימי ירח-הדבש של התקווה והפדיום. בן-יהודה שב לביתו ולספריו — ואנו שבנו ונפנשנו בירושלים. וכאן מתחלת תקופה חדשה בקורבתי הרוחנית אל בן-יהודה. עליה—בפעם אחרת, יותר מוכשרת לכך . . .

צילם בודוב

בן-יהודה ומסתתי האבנים לביתו „מתן-עם“ ב„תלפיות“.

בן יהודה והמקור

(תרגום מכתב-יד)

מאת

האב דורם

(מנחל בית-המדרש לחקירות-התניך והעתיקות בירושלים)

בימים הרכיבים, שאני יושב בירושלם, היתה לי הזדמנות לראות את סדור ה-מלון של המנוח אליעזר בן-יהודה. וכך היתה לי אפשרות להכיר את העבודה העצומה של חוקר-הלשון השקדן הזה, שהשתדל לתת לעוסקים בלשון העברית אוסף שלם עד כמה שאפשר של מלים וערכים המשמשים בלשון-הקודש.

מלון זה מצטיין משאר המלונים במה שבו מופיעה כל מלה כחיה במרוצת הדורות. אין החקירה מצטמצמת בו בנבולות התניך והתלמוד; יש בו גם היצירות הגדולות של הספרות העברית המאוחרת. מחברים בלתי-מפורסמים, משוררים נשכחים, חבורים ידועים רק בכתב-יד, — בכל אלה השתמש המנוח; וכך נעשה כל ערך וערך בית-נשק ממש, שבו ימצא כל חוקר-לשון את היסודות, שלהם הוא זקוק ביותר.

למֶת לא היתה הסבלנות של אליעזר בן-יהודה. הוא מנר אותו לארץ באמצע עבודתו. אולם, אם עדיין הבנין חסר את תקרתו ואת ננו, לכל הפחות, נאסף החומר והוא מצפה רק לשעת-הכושר כדי לצאת לאור-עולם.

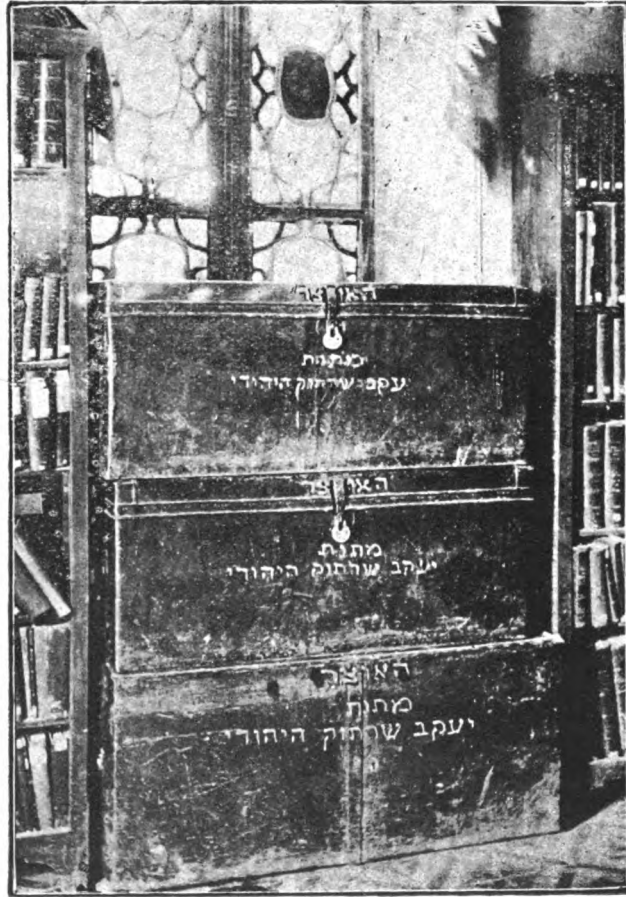
הישארו כתב-היד ורכבות הפתקאות, שהן מסודרות בזירות וערוכות לפי צרכי השמוש. קבורים לא לעזר ולא להועיל למדע? כל הובבי התניך, התלמוד, הספרות והמחשבה העברית אי-אפשר שלא יתאחדו בתשוקה לראות את האנציקלופדיה שנפסקה באמצע בואה לידי נמר.

איזו אכזבה תהא לחכם או לחוקר כשיגיע לאות מן האותיות
של האלפביתא וימצא את עצמו משולל אותה העזרה שעמדה לו
עד עתה בעבודתו!

למותר הוא להטעים את השיבותו של המפעל ואת הצורך
להביאו לידי גמר.

לסייע ולעודד את הידים הכשרות, שהטילו על עצמן לאסוף את
החומר ולהשלים את המפעל—זהו דבר, שהוא כדאי וראוי לחכמת-
הלשון בכלל ולעוסקים במלוגים העבריים בפרט.

צילמניה ציון.

ה א ו צ ר
 בו שמורים כתבי-היד של בניהורה

לתולדות אליעזר בן-יהודה

מאת

דוד יודילוביץ

א

כשהבריק רעיון התחיה במוחו של נביא התחיה שלנו, אליעזר בן-יהודה, כבר היה ההיקף של כל התקנות לנגד עיניו. ובספר הברית הראשון, שכרת עם מתי מספר מחבריו מיד לאחר שבא ירושלימה, החליט, שצריך:

”להחיה את האומה.”

”להושיב את בני ישראל על אדמת אבות.”

להחיות שפת עברית בפי העם.”

(ספר „תחית ישראל“, ירושלים תרמ"ב)

התבנית הזאת ברורה. אבל כמה קשה היה להוציאה לפועל! כדי להעריך בראוי את ההתקדמות של רעיון חשוב, צריך לסקור על צורתו בראשית צמיחתו ועל מצבו לאחר זמן, ורק אז אפשר להבין את הקפיצה, שעשה הרעיון, ולמדוד הישגה, שהתפשט עליו. ארבעים ושנים שנה עברו למן היום, שבו נכתבו הדברים בספר תחית ישראל. הנוכה תרמ"ב.

מחוז לעיר ירושלים, בעלית-קד קטנה שבתוך הורשת-עצים, בחצר הנשענת לגדר-קליפא קומי (בית ר"מ פינס), נועדו ובאו אחרים ממשכילי ירושלים, ובראשם ישב צעיר בן עשרים וארבע שנים והמתיק סוד על תחית העצמות היבשות:

—להחיות הלשון? טוב מאד!— פנה וקנה החברים למתלהב:— אבל כיצד

אתה מתאר לך את הדבר?

—ששום! כל בתי הספר הקיימים כבר, וכל אלה, שהעם יקים בארץ-ישראל מהיום והלאה, חייבים ללמד את לשוננו העברית בתור לשון חיה. הנוכה תושב על כל תלמיד ותלמידה לדבר בניהם לבין עצמם, הן בבית והן בשוק, בכל מקום שצמצאו, רק עברית. והגדולים, שיתחברו אלינו, חייבים להתגל ולהתחיל גם הם לדבר עברית, בבית, באספות, בבית-הכנסת ואפילו בשוקים וברחובות.

—מה? ברחוב? בשוק?— השתומם אחד מן החברים:— ומי זה יסכים לעשות את עצמו לצחוק בעיני העוברים-ושבים? הדבר עוד אפשרי כשאשכנזי יפגוש ספרדי, כהודת שאין לרם לשון משותפת, ומכריחים הם, איפוא, לדבר עברית: אך ישני אשכנזים, או ישני ספרדים, יגמגמו פתאום באמצע

שנים-ושלשים

הרחוב בלשון, שקשה להם לבטא בה את הכל, בעוד ישיש להם לישון
 משותפת שגורה על פיהם מילדותם. הלא ללעג ולקדם יהיו! יבישו עליהם
 בעל לצים שעל הבימה.

—ואם כן זוהי עבודתנו? כי על כן נועדנו ובאנו הגה. זו תהי
 שאיפתנו!—הריע הצעיר, ישנה להבו ועינו להטו:—לא נוח מן הסקום הזה
 עד שתצא גיירה מִתְּחִית־יִשְׂרָאֵל, שאין להתבייש בהחוב
 בדבור העברי.

ונביא־התחיה חקק את החוק:

•החברים היושבים בארץ־ישראל ידברו *

איש את רעהו עברית, בסוד החברה.

בבית־מועדה, ואף בשוקים וברחובות

ולא יתבוששו, גם ישימו את דבם

ללמד את בניהם ובנותיהם, וכל מרבית

ביתם את השפה הזאת. אף העמול החברה

לצרפנה מסיגיה ובדיליה ולעשותה מדוברת

בבתי־התלמוד.

(ספר, תחית־ישראל, סעיף ד')

וחוק זה, שהקנו בן־יהודה וחבריו בשנת תרמ"ב בעלית־קיר קמנה
 בירושלים, פלם לו נתיב בעם כולו. התפשטה יוחו של נביא־ארץ־ישראל
 בכל הארצות, שהעם מסור ונשון בהן, במשך ארבעים ושתיים שנה. ולפני
 מותו זכה בן־יהודה לישוע, יש־המשלה הליטאית קצבה קצבה שנתית
 להמדרשות העבריות ישבלשה.

וארץ־ישראל לא כל־שכן, גדוד מגני השפה ישרנו הישב להובתו
 להרות בראש מפעלו הרוחני:

•תהא עבודתנו זאת נדבך אחד במצבת־

זכרון נצחית למורנו הגדול אליעזר בן־יהודה,

אבי הלשון העברית בארץ ישראל החדשה.

(הגדוד, חוברת א—גדודנו)

- ובתל־אביב וסביבותיה יוזמר „גדוד מגני־השפה” בשוקים וברחובות על
 הדבור העברי; וכישושומע הנוער מפי הבאים־בימים לישונות נכריות: חוסית
 צרפתית, אנגלית, ספרדית ערבית או זא־ינגו, אינו נושא פנים אף לגדול
 שבחבורה ושואל ותקמ:

(* עדיין לא נועו לכתוב: „גם בחוק־לארץ”, דבר זה השאיר אחר־כך
 „לשפה כרוכה”.)

לתולדות אליעזר בן-יהודה

„וכי לא יתבוששי ?

בתרמ"ב עוד היה במוח העברי מקום להתבייש בעברית ברחובות. ויף הרעיון של התחיה ונגדל, ותפתח, ויתפשט; והפוך הנביא-העברי את מושגהמחשבה בארבעים ושתיים שנה עד כדי להתבייש, להיסק, כל ישונויות נכריות ברחובות ובשוקים.

זוהי הקפיצה שעשה הרעיון!

אכן מרחוק חזה נביא-התחיה, את אחיית הימים :

נתרומם ונשלח מבטנו אל העתיד :

הישוב בארץ ישראל יהיה למרכז לכל

עמנו כולו, כלב בגויה, וממנו יזרום הדם

בעורקי גוית הלאום כולו, ויתן

חיים לר."

(א. בן-יהודה, „שאלה נכבדה“, ח"א

ניסן תרל"ב, כלומר, לפני 45 שנה)

ב.

כדי להשפיע על העם נצרכת קָמָה.

ובכיס ריק ובלי פְּרִמָּן מיוחד על שמו, -דבר, שהיה אפשר להשיג בימים ההם רק בקושטא, ומן השולטן עצמו, -יצר לו בן-יהודה בכלזאת קָמָה. ידיו על שם מדישהוא, יהיו כאילו כחות חמים שהם, יהי יָסֵם העתון אך שהוא: „מבשרת ציון, הצב"י, „האור“, האכרה יהודי, ההשקפה“. העיקר הוא, שנוצר קול יוספר להדיע להעם, להקיצו מתידמתו, להכניס בלבו ול הקליט במוחו את הרעיונו.

הישוב בארץ-ישראל היה בעיני בן-יהודה לבו של עם ישראל כולו, הנפש שבגויה; ובתוך לב זה הוא חישב את עצמו, על ידי השפעת-עטמו. לכה המריץ את זרמיהרם, ועל-כן הטח תמיד אוון קישבת לדברי מבקרו, אף אם בפומבי לא הודה על זה, הנה בפנימיותו היה כל דבור ודבור של מבקר מוצא את ההד שלו, ולכל עת-מצוא היה תמיד מתקן כל מה ישמצא לטוב בדברי-הבקורת עליו.

אחד ממכתביו הפרטיים להמדה אשתו מפיץ אור בהיר על כל קְשִׁיהַת לבנותו של גבור זה בתנאי-הקיום האי-אפשריים בהמרות וברוחניות, שהוא היה שריו בהם. ולמרות התנאים הגוראים האלה התקים האורגאן של ההשפעה עשרות בשנים והחזיק מעמד; ומעתון קָמָן ישל שמינית דף (ישנה אי) פעם בשבוע נעשה עתון יומי גדול, עם מבקרים מיוחדים, עתון במשמעתו היותר ישלמה ומלאה, שעסק גם בעניני

שלישה-ושלשים

הספרות, בכל המתחדש בחכמות ומדעים, בכל תנועה וזיו בכל המקצועות של מחשבות האדם ופעולתו, ולא דוקא ברחוב היהודים : והעיקר-עתון, שעסק בתחית הלשון, אנג' ב" א ו ר ה, בכל דף ודף.
זה יותר מעשרים שנה, שהמכתב הזה, בין עוד מכתבים שלו, שמר בביתגנזי, והדיני נותן בזה את תכנו העיקרי בכתבו ובלישונו. אות באות : ירושלים, ל' שבט, אתתזכח לגלותנו.

--- עלינו לבטל את כל הישי שלנו, לשכח את עצמנו, לעבוד בקנאה, בהתלהבות, בלי פוגה, חם ולילה, להקדיש להצבי ישר לנו כל רעיונותינו ומחשבותינו, כל לבנו ורגשותינו.

ואת הלא ידעת, יסרת, כי לנו אין על מי לבטוח, ולמי להכות לעזרה רוחנית; לשלם לעת עתה לא נוכל, וחנם, איש לא הוצה לעבוד עבודה כראוי; ומה שבא לנו מתחת-הגם, נדבות, יותר נח לנו, שלא יבואו.

כל מכתב ומאמר בזה מקניט ומרגז אותי. אני הוצה ומרגיש כי זה רק עצם קלוקס או פחותים אחרים שנפסלו-רא יצלו למאומה, וזה הישר ליכו לנו כמו לכלב, או כמו לעני, העומד בפתח.

לא, בתי היקרה, עלינו לעשות כיתחנו לנו, שנקבל "מאמר בעתוננו, כי זה יהיה לכותבו כבוד ונחת-רוח רוחני. רק אז באמת ישלחו לנו מאמרים טובים, אפילו חנם.

כל מלה של זלוול אדות הצבי, יהיה ממי שיהיה, הוא לי כמדקרות הרב. צריך לעשות, או להגיש לגמרה.

צריך כי כל איש, יהי מי, ימצא בהצבי הרבה. כי כל אחד ירגיש, כי זה עתון, כי זה כתי, כי זה דבר!

אני יקדתי, מוכן ומומן, לעבוד בכל כחי, השבי, אישוא, אתה, אם נוכל לקבל עלינו את החובה החדשה, את הוססת העבודה. ישקלי, בתי, בפלס, ודעי, כי אין לנו להישען אלא עלינו בלבד.

מכל מלה מבצבצים ועולים גדלה-הרוח והוממות-הנישמה של נביאד התורה, של מטיף הודע הובתו לעמו. והרי במכתב זה הוא מדבר כמו עם נפשו, כמו ליבא גליא-בלי להשוב על הפרסום.

ותסלח לי ידידתי כאחות, הסופרת המדה בן-יהודה, על שהוצאת לאור-העולם את המרגליות האלה, שלבאורה הן שייכות לה. כי מי כמוה יודע ומבין, שכל אות ואות של נביא-העם שייך היום לעמו, אישר אהב ואשר לו הקרייש את כל חייו?

האדון והגברת בן-יהודה בחדר עבודתם
ירושלים, א.ת.מ"ד לחרבו.

היסודות הפסיכולוגיים והדינמיים של המלון.

מאת

יצחק אפשטיין.

מלון ראוי לשם זה הוא ככל ספר-מדע, מורה שבכתב לקהל קוראיו-תלמידיו, כמורה כן המחבר מרצה ומסביר בשטה קבועה, שגדמה לו כטובה וכנחה ביותר לחקנאת תורתו. אמנם, לא כל מורה בוחר לו את דרך-הוראתו בהכרה גמורה אחרי בחנו שטות שונות; אולם אף בהיות השטה כאלו נובעת מאליה, כמתוך הוש פנימי, כמוסים ביסודה יסודות פסיכולוגיים, אם נכונים ואם כוזבים, שהם מצדיקים ומחייבים אותה. יסודות אלה צפונים וגלויים גם יחד בכל אחד מדפי המלון של בני-הודה בשתי עובדות גופוסיות, מיוחדות למחבר ומציינות את חברו, שהן:

(א) רבוי הדוגמאות. (עדויות ומשלים בלשון-המחבר).

המעין במלון אפילו בפעם הראשונה ירניש את הרבוי המופלג של הדוגמאות המובאות עם כל אחד הערכים והשאלות מכל תקופות הספרות העברית. למשל, עם המלה כן הוצנו 210 דוגמאות, את המלה לא מלוות 335 ד. אפילו על השמות הממשיים, הנדמים כפשוטים מאד, גלויים המון משלים: על לוח — 41, על כנור—39. לפועל אחז חברו 58 דוגמאות, ל לך ח—175.

(ב) הרחבת הדוגמאות. המעט כי מרובות הן מאד, הנן גם ארוכות, מרווחות מאד, ביחוד כשהן שאלות מן התלמוד והמדרשים או מספרות ימי הבינים, אין המחבר מסתפק באומר, שמכיל את המלה הנדונה, כי אם מביא על הרוב את כל הפסוק, או לפעמים פסקה ארוכה, שבסופה נמצא המונח המבואר. למשל בערך, בחרת: ובשר כיהיה בו בערו שחין ונרפא והיה במקום השחין שאת לבנה או בחרת לבנה אדמדמת (ויקרא יג יט). בערך, כבש: אמר אברהם לפני הקב"ה: רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שבשעה שאמרתי להעלות את יצחק בני היה לי

מה להשיב ולומר לפניך: אתמול אמרת לי: כי ביצחק יקרא לך זרע, ועכשיו אתה אומר: והעלהו שם לעולה. חס ושלום, לא עשיתי כן, אלא כבשתי את יצרי ועשיתי רצונך (ירושלמי, תענית, כ' ס"ה ד). ובערך, בשר" במובן זלזל בדבר: אר"ש בשם ר' יהושע בן לוי: משל למלך שקדש מטרונה בב' מרגליות מיד ליד וחזר ושלח לה עוד שמונה ע"י שלוחו. עם שהיתה משתקת עם אוהבה אבדה את ב' המרגליות, שנתן לה המלך. כיון שידע המלך, שאיבדה אותן, מרדה מביתו בא לו שושבינה לפייס למלך, אמר אדוני המלך, אימתי אתה מוצא משובחת וגאה כמותה?—אמר המלך: אי שמים, ב' מרגליות נתתי לה מידי לידה ושלתתי לה על ירך שמונה, לא היה לה לאבד את שלך או ג' או אפילו כלם, אלא כך היתה בוסרת עלי, שאותן שתי מרגליות, שנתתי לה מיד ליד איבדה אותן (כד"ה שמות, ט"ב).

מה גותנות הדוגמאות המרובות לקורא? הלא די להציג סחן שלש או ארבע כנוספות על התגדרה או הפרש הכללי הבא בראש כל ערך? האין מלה וחתימה הלועז המשולש גם יחד מספיקים לבאר את המלה הגתונה? ולמה יחרידו ספור שלם בשביל מלה מסכנה שבסופו?

את פתרון השאלות האלה צריך לבקש בפסיכולוגיה של הלשון וביסודות דידקטיים, הנובעים מן הפסיכולוגיה הכללית. העובדות הנדרשות לגדן הן:

1— חייז"ה מ' י"ם. כל מלה—כסמן וכמובן המשותף לו—אינה חומר הוסי, כי אם דבר-מה דומה מאוד ליצור חי; כזה כן גם היא גולדת, מתפתחת, פורה צורות ומשמעויות חדשות ומחזרת לפעמים על הגושות: כעל חלקי גופה, שנסתלקה מהם חיותם. למשל, הפעל צון, שצורתו העתיקה בקל בטלה בלשון, הסתעפה בכניניה השונים ל-צמח-משמעויות—סחן 9 בתקופות שאחרי התנ"ך—חחורות ומתחלקות גם הן לגונים: אחדים לפיכך אין אף המעולה שבהנדרות-המלה

היסודות הפסיכולוגיים והדיקטיים של המלון

יכולות להקיף את כל מובניה, כי כל אחד מאלה זקוק להגדרה-פרטית. ולא עוד, אלא שלפעמים סותרות כמעט ההגדרות החלקיות זו את זו. כמו אֶחָז :

(א) תפש במהירות, (ב) החזיק ושמר בידו, (ג) דבק ב...
(כח : א) סגולה טבעית, שנותנת לנוף חי יכלת מעשים קשים, גדולים;
(ב) במשמעות הנגוד לפועל, דבר שהוא בכח ואינו בפועל (בן-יהודה).
התרחבות זו של תוכן-המלים, המתהווה בכל לשון בדרך מיוחד לעם המדבר בו, לדמיונו ולהגיונו, היא אחת התכונות העקרויות, היוצרות את רוח-השפה. לכן, על פירוב, אין המלה הלועזית המקבילה למשמעות העקרית של מלה עברית יכולה לתרגם את יתר המובנים הטעונים תרגומים חדשים. כמו :

fassen, saisir	א ח ז
halten, tenir	'
sich bemächtigen, befallen,	'
s'emparer de..., atteindre	'

Besessener, possédé	א ח ז - ש ד י מ
Gaukelspiel treiben, faire la prestidigitation.	א ח ז א ת - ע י נ י מ (ק-יחזה)

2— חוש הלשון. אבל גם את המובנים החלקיים או הפרטיים של המלים, ואפילו את משמעותן העקרית, אי-אפשר—חוץ מבשמות ממשיים—להשיג לכל עמקם בהגדרות ובבאורים. כל מושג מתגנש בחבריו הקרובים לו מאד והשונים ממנו. המלים נרדפות מפני שהמושגים נרדפים. הנה הגדרתי כעס : והלא תוכל הגדרתי לכלול גם את הקצף והחמה? ולא עוד, אלא שרבים משתמשים באחת הגרדפות להגדרת חברתה. האין הסולח' — מוחל' ומכפר' ? וכשחטאנו הלא גם עוינו, ופשענו? הרחוק החפץ מן הרוצה? ומה קרוב המתאוה למשתוקק, ולחומד! מה בין אומה לעם, לגוי וללאום? איפה כלה השמחה ויחל המשוש' או הגיל' ? האין התקוה' והתוחלת' מתלכדות ?

ולא רק במושגים מופשטים הדברים אמורים. כי אם אפילו בענינים ממשיים. היד שאנדה' הלא קשרה' ואסרה' ? כמה נבדל הצורר מן האנדה', וזו מן התכילה' והכריכה' ? מתי יעוף העוף ומתי יפרח' ? האיני מביט' בהשקיפי' ומאזין' בהקשיבי' ? האינד ינע' בנודך' ונד' בנועך' ? מי מנביה'

שבעה-עשר

ומי מרים? מה תשא-ומה תניף? מה תוליד-ומה תוביל?
 -צבר- מבאר אחד המלונים החשובים-אספה קבין וכנוס; קלע-
 עיקרו זריקה השלכה יריה; בקשה-חפין רצון ושאלה; יתד-
 מסמר נגר; קערה- כלי-קבול עגול בתחתיתו והולך ומרחיב
 עד לשפתו.

אכן אין קץ לעצמים השונים ולתכונותיהם. אין הקר
 לעסקנות-האדם ולמצביו-נפשו ואת כל אלה הוא מתאמץ להביע;
 כהרבותו להתפתח ולהסתכל כן ירבה להבחין בין הדומים ולהבדיל
 בין הקרובים וכן יוסיף לסמנם במלים. לא לשוא נוצרו הסמנים
 הנרדפים האלה; למחשבה נועדה ברנש הוללו ולהבנה נתנו.
 פרי-התאמצות הם של שכל מדמה, חוקר וכוזן, ספרק ומנתח;
 תולדות-המצוקה של נפש הותרת להתגלות, להתפרק, להקל
 ממשאה; של מערכת-עצבים מרוגזת בכחות הפועלים עליה מכל
 עבר ומבקשת לענות, לשלם תנועה תחת תנועה ופעולה תחת
 פעולה.

אי-אפשר לפרש את כל דקויות-המושג הננוות שסמנו
 המלולי המיוחד לו ואך לו לבדו: הן נתנות יותר להרנשה מאשר
 לידיעה. חוש-הלשון מתפתח, ככל החושים, על-ידי הסתכלות
 מתמדת ואמון מרובה-שמיעה וקריאה והבעה. ההרגל מחדד את
 החוש. כהבחן הכורם בהעפת עין אחת בין עשרות מיני הנפנים,
 כהכיר הרועה את מאות שיותיו, כהעריך סוחר-התבואה בסבט
 ובמשוש את החטים למיניהן הנדמות כשנות אלה לאלה, כהבדל
 המוסיקאי בין הצלילים - כן ייטיב בן-הלשון לכוון את המלה
 הדרושה לרעיון הנתון בכל דיוקו ובהירותו. לא כראות העירוני
 את הפרה יראנה האכר, לא כמשש הקונה את האריג ימששהו
 המוכר, לא כטעום כל אדם את המטעם יטעמהו הטבח; ולא
 כהרניש הזר את המלים הידועות לו ירנישן יליד-הלשון; אחרת
 ישמע, אחרת יהנה ואחרת יחוש בהן.

3-ה מ ש ו ה מ פ ש ט ב ל ש ו נ . היסוד הדידקטי - מן

הממש אל המופשט, השורר עתה בכל מקצעות-המדע, לובש גם
 צורה אחרת, והיא: מן השלם אל חלקיו, מן המרוכב והמסובך
 ה נ ד מ ה כ פ ש ו ט א ל הפשוט. זוהי דרך היחיד והאנושות בהתקדמותם

השכלית והמוסרית ראשונה רואה הילד את האילן בלו ואינו מבדיל את החלקים השונים. בעיניו הכלב הוא יחידה בלתי-מתפרקת; מעט-מעט ולאט הוא מתחיל להסתכל בהלקים. לפרט ולנתח. והנתוח הזה נמשך לאין סוף. החלק הנפרד. הכודד. מחוסר-תועלת, אינו מוכן ואינו מעניין, כי אינו במציאות, מה ערך אבקן בודד שנתק מהפרח ומחצמח? מה היא הפרסה, שנקמעה מהרגל? ומה אומר צורר-אבן מוטל על שלחן המורה, הרחק מן הסלע ומן ההר?

בימינו העמיקו לדרוש את העקרון הזה והרחיבו את תביעותיו. צריך להציג לפני המתלמד לא רק דבר שלם כברייתו, אלא גם כהיותו, בתוך סביבתו הטבעית, שבה הוא מתקים. משפיע ומקבל שפע. לא אשכול-ענבים יובא לתלמידים לשם הסתכלות. ואף לא נוליכם אל נפן בודדת, כי אם אל הכרם, שם צומחות מאות גפנים, וסביבן אוהבים ושונאים, מפרים ומזיקים, כגנים ומחבלים; שם הן נלחמות את מלחמת-קיומן, מסתגלות, מנצחות, אבל גם כורעות ונופלות. שם תתגלה הגפן בעצם טבעיותה ובכל מראותיה, שם תובן ותחולל במבקריה רושם אמתי, עמוק, שלא ימחה.

ויסוד זה מתאמת גם בתלמוד הלשונות. המלה הבודדת, שנעקרה מתוך פסוקה, היא מחוסרת-ענין. פנומה בתכנה ואין רשומה נכר. זהו המופשט. במציאות אין מלים בודדות. אבל יש מחשבות מובעות בפסוקים מרוכבים ממלים. הפסוק הוא הממש. השלם, והמלים אבריו. רק בחבורה זו, שבה הכל פועלים ונפעלים לקיום הכלל ולשפורו, יובן תפקיד כל פרט. מקום המלה בפסוק ודרך-הצטרפותה לחבורתיה מפנים ומאחור הם הם הקוצבים והממלאים את תכנה. פה היא חיה, קורנת, קושרת קשרים מסביב, מלאה תנועה ולפיכך מוחשת, נוחה להשגה, לתפיסה, להבנה, וקובעת זכר. מחוץ לחבורה יפוג כחה, תסתלק כל חיותה. נקח למשל. את המלה לא ואת ה-ה שא לה. בכדידותן אינן אוזרות כלום, אינן מעוררות בנו כל רגש, כל השתתפות. אבל כמה חיים אוצלות הן אפילו לרעיונות פשוטים מאד, לפי המקום הנועד להן, כגון:

לא אני אמרתי זאת,	השבה אחותך מחברון בערב?
אני לא אמרתי זאת,	האחותך שבה מחברון בערב?
לא זאת אמרתי אני,	המחברון שבה אחותך בערב?
אני לא זאת אמרתי.	הבערב שבה אחותך מחברון?

והצרופים—הם לא רק קוצבים את המשמעות. כי אם חולקים לה לפעמים מובן חדש. כמו: כל יום—כל היום—כל היום כולו—כל יום שהוא—כל יום ויום—בכל יום; לקחתי דבר מחברי—לקחתי דבר לחברי; נתתי את הכסף לאחי—נתתי את אחי ללכת; בקשת את דודך—בקשת מדודך; נבדלתי מהקבוצה—נבדלתי לקבוצה; אצלת לי—אצלת ממני; עברתי על שדך—עברתי בשדך—עברתי את שדך; מי יראני את העיר—יראני מי את העיר; שוב קח לך...—שוב לקחת לך...; אם תעבור את הנהר תראה את האויב—חי נפשי אם תעבור את הנהר [ולא תעבור!].

אבל גם כאן אין הדרישה לממש מסתפקת בשלם המוגבל. בפסוק; היא תובעת סביבה טבעית—ענין שלם. מאמר. פרשה. פרק; כי אך שם יביע הפסוק באר היטב את הרעיון, שהוכנס לתוכו. ולכן רק שם תהנה כל מלה את מושגה בכל גונו. כאמור. אין המלה כמות מסוימת לא במובנה ואף לא בצורתה הפוניטית. ראשונה נלמד לדעתה במקרה פרטי בכל התנוונותה; ומעט מעט. אחרי הפגשה בהודמניות מרובות, נסוח את דעתנו מתכונותיה הפרטיות, המיוחדות לכל מקרה, יובלטו צדדיה השונים בכלם, ותוצר בעין כמות כמוצעת וכללית, שאנו מתאמצים למצוא בה בהיותה בודדת. כמו שרק אחרי ראותנו אלפי אבנים יוצר המושג אבן. שרק אחרי הרנישנו כעס במקרים רבים מאד ובמדות שונות נבין את הכעס בכלל. באין במש קודם אין מופשט. באין פרט אין כלל.

4 — זכרון השלם וזכרון הקטע. הואיל והשלם נוח להבנה, מעניין, מחולל רושם ומעורר את הקשב, וחלוק הדברים בקטע, אפשר להסיק, כי את השלם זכר נזכרה בעת אשר הקטע ישכח מהר. אולם אין צורך לסמוך כאן על ההגיון. הנסיונות המרובים, שנסו לתכלית זאת, מאשרים פה אחד את העובדה, כי בתנאים שונים נעלה זכרון השלם על זכרון הקטע פעמים רבות. בשנים האחרונות מצאה לה עובדה זו כאור נוסף ורב ערך, שמפיץ עליה אור חדש.

הכל יודעים, כי תודעתנו צרה מאד וכי בכל רגע זוכה אך מוצג אחד לכבשה עד בוא צרתה לדחפה משם. החדוש שבענין הוא — כי כל מוצג כאלו שואף לשהות, להתקיים בתודעה וכי בכוא חברו להורישו הם נאבקים זה עם זה; אבל בהאבקם נפגמים השנים, המנוצח והמנוצח גם יחד. פנימתן מתגלה בשעת מעשה בקלומן ובזכרן לאחר-זמן, כלומר הם נקלטים ונזכרים פחות הרבה מאשר אלו לא בא האחד להלחם ברעהו. נמצא, כי בעבור מור מוצגים דרך התודעה גיזק כל אחד מהם בכואו ובצאתו, כי מלחמה לו מפנים ומאחור. ולא עוד, אלא שכל חברי המור משתתפים בפעולתו המזיקה, כי כולם צוררים זה את זה. אף על פי שראשי המתאבקים הם שני המוצגים המצרניים או הנובלים זה בזה. כל תלמיד יודע כמה קשה, למרות הקשבה מעולה, ללמוד ולזכור מור של מלים זרות בודדות ומחוסרות כל קשר הדדי. זהו גורל מוצגים או רעיונות נפרדים מקוטעים.

לא כן המצב בקלוט השלם ובזכירתו. כאן הכל מתקשר, מתאחה בקשרי ההגיון והסבתיים, וכל המוצגים והרעיונות כאלו שואפים להתלכד בנקודה אחת; פה — תחת התאבקות — סיוע הדדי, רכוז תחת פזור, שתוף תחת פרוד.

בהוראת הלשונות, שבהן תופש הזכרון המיכני מקום חשוב מאד, תרבה מצות היסוד הזה יותר מאשר במקצעות אחרים. אל מלים בודדות ואף לא פסוקים נפרדים, כי אם ענינים שלמים.

5 — זכרון הרעיון וזכרון המלה. מעשים בכל יום מוכיחים, כי את הרעיון ניטיב לזכור מאת סמנו. פעמים רבות המושג מוכן, לפעמים גם תמונה מרחפת לפנינו — והמלה נעלמת. גם חוליה-הזכרון, הנשניים יודעים את מבוקשם, אך המלה נשכחה. חוקרי-הזכרון אשרו עובדה זאת בנסיונות מרובים. הברות מחוסרות-מובן קשות לתלמוד ולזכירה הרבה מאד ממלים מוכנות. וכאשר ניטיב להקיף את המושג כן נרבה לזכור את סמנו המלולי, כאשר נעמיק לדעת ענין כן ניטיב לחביעהו.

גם מטעם זה יפה לקלוט ולזכירה כחו של השלם, המספק ידיעה ברורה והבנה נכונה.

* * *

אם, בעייננו במלון הלשון העברית, נשוה לנגדנו את היסודות האמורים, נזכר, כי קיים המחבר את כולם בקנאות, ולפעמים, אולי אפילו בהפרזה.

בכל ערך טיין בדיוקנות נמרצה את כל משמעויותיו, ובכל מין מצא עוד גונים שונים, שהוסיף לפלג לפלוגות. למשל: במלה כן טיין 8 משמעויות ובהן כ-50 פלוגות. ככה נחנה בכל ערך, כבדרך-אגב, ההסטוריה שלו, כלומר, תולדות הסתעפותו והתרחבותו למוכנים שונים, מן התקופות הקדומות עד ימינו.

והעקר הוא—שבכל פלוגה הוצנו, מלבד באור קצר, דוגמאות מרובות, שבהן יכל יוכל הקורא למצוא ידיעה תמה של המובן הנדון. העובר בתשומת-לב על שורה של דוגמאות מרגיש את עצמו בבחינת שבענו והותרנו. אין מקום עוד לספקות, לפקפקים, לא במשמעות המלה ולא בדרכי הצטרפותה לחברותיה.

ביחס הצרופים של כל ערך מספק המלון, על-ידי רבוי הדוגמאות, את אשר שום סינטכסה לא תוכל לתת—הוא נותן לנו את הסינטכסה של כל מלה ומלה, מלבד הסינטכסה הכללית, הננוזה בו והטעונה אך עין בוחנת.

ובכמות-הדוגמה מחמיר המחבר ביסוד-השלם בקשיות-עורף שאין משלה. אפילו בדוגמאות-התניך, אשר כל קורא בקי בענינו, נתנים פסוקים שלמים במקום הקטעים של הקונקורדנציות והמלונים. והנה משלים טפוסיים אחדים. גדר מזה וגדר מזה (בוקסטורף). 'במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה' (משפט האורים' לשטיינברג). ויעמד מלאך ד' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה (פן-יהודה). ולתת לנו גדר ביהודה' (שטיינברג). ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לרוכס בית אלהינו ולהעמיד את חרבותיו ולתת לנו גדר ביהודה ובירו שלם' (בן-יהודה). בקטע ולתת לנו גדר ביהודה' לא נבין כלל את המובן המושאל של גדר, בעת שהפסוק השלם מכאר לנו זה כך, שכל פרוש הואמיותו, בערך כבוד: כי כבוד מטך הדבר' (פין) כי כבוד מטך הדבר לא תוכל עשהו לבדך' (פן-יהודה);

כי כבוד עליו וגלחו (היכל הקדש). למנדלקרן). יובג לחו את ראשו והיה מקין ימים לימים, אשר יגלה כי כבוד עליו וגלחו ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (קנייה).)

ובכל מקום בולטת התאמצות-המחבר לשתף את המלה לרעיון שלם, לידיעה, כאלו היה המלון אנציקלופדיה. למשל בערך כמון. אחרי הובא שלשת הפסוקים בישיעה כ"ח, הוסף: ואלו דברים מתעשרין: דמאי בכל מקום, הדבילה והתטרים והחרובים, האורז והכמון (דמאי ב' א). תנור, שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת, הפת מותרת, שאין טעם כמון, אלא ריה כמון (תרומה י' ד). מזה לין ופורעין ומוצצין ונותנין עליה אספלנית וכמון, אם לא שחק מערב שבת, לועם בשבת ונותן (שבת י"ט ב). אם מן התניך ידענו, כי זרעהכמון קל מאד, כי על כן יזרקו הזורע והחובט יחבטו בשבט, הנה ראינו בדוגמאות האחרונות, כי היה מצוי מאד בארץ, והיו מסיקים בו את התנור, כי הוא נותן טעם וריח, וכי, שוחקים או לועסים אותו כדי לתתו על הפצע.

ערך. לוד: ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערסון (בראשית, ל' ל'ז). הלוז הזה—משהוא מוציא את ניצו ועד שהוא גומר את פירותיו עשרים ואחד יום (ירושלמי, תענית, ד' ס"ח ג). תרנגולת (מטלת ביצים) לכיא יום וכנגדה באילן לוז, כלב לחמשים יום וכנגדו באילן תאינה (בכורות, ח'). אמר ר' סימון: לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלון למערה (מדר, בראשית ס"ט). לוז (הפרי) אין לה פה (שם). גם כאן למדנו תכונות רבות של הלוז, לא מלים נותן לנו המחבר, אלא ידיעות, רעיונות, עובדות מעניינות ומועילות.

הדוגמאות הרבות מבארות מאלהן את ההבדל בין המונחים הנרדפים ומראים את דרכי-החיים של אבותינו בבית, בשוק ובשדה, את המעשה ואת מדבור כאחד. הנה, למשל, השרש, אנדי: את שדרכו לאגוד אותו בבית אוגדין אותו בשוק, כגון הכרישין

ונין-החלב (שביעית. ח' ג'). נפרדו עליו [של-הלולב] ר' יהודה אומר: יאנדנו מלמעלה (סוכה ג' א'). אין אונדין את הלולב אלא במינו... מעשה באנשי-ירושלם: שהיו אונדין את הלולב בנימוניות של זהבי (שם, ג' ח'). מהמשך הדוגמאות נראה, כי היו אונדים ירק בכלל ובפרט כרישין, נין-חלב, לפת, צנונות, שום ובצל; אוב, לולב, את ד' המינים שבולב; שמרות, הרצועה או הפתיל שבהם אונדים, מכונים אנדות. יש שמתקינים את האנדות האלה: המעלה אנדות לנג, שימתינו להיות אונד בהן (תוספתא, מכשירין, ג' א'). את אנדות-הירק היו מרחצים במים ונוערים אותם: הנוער אנודה של ירק וירדו [המים] מצד העליון לתחתון... (מכשירין, א' ד'). המתבונן אל כל הדוגמאות האלה יבחין מיד בין אנדי ובין קשר, אסר' וברך'.

אם נעיין בערך, לזה נראה הרבה מדרכי-ההלואה בתקופת התלמוד, ואת השקפות חכמי-הדורות על הרבית, וכאלו אנדי-אורחא נלמד את כל הסינמסה של הפעלים -לוח' ו-הלוח', לוח מאיש לצורך מה, לוח-ברבית', לוח על מי [בערבות מין], הניח משכון, שעבד נכסיו, חייב, נתבע, שלם, החזיר, פרע; המלוה הלוח מעות את מי או למי ברבית על משכון, על שדהו, על אמונתו, על-ידי ערב, בעדים ושלא בעדים; הקב"ה מלוה ואינו נוטל רבית, הוא נוטל אך הקרן; המלוה תבע, הוציא שטר חוב על הלוח, גבה, נפרע מהערב, אין למלוה על הלוח כלום, שלא לגדר בפני הלוחין, שלא תנעול דלת בפני הלוחין, בשעה שהלוח נתבע ואין לו לשלם מי נתפש לא הערב?

לפעמים בולטת שאיפת-המחבר למסור לקורא אנב הכונח הנתון רעיונות מוסריים יפים ורבי-ערך, הנה, למשל, בקצת הדוגמאות המוצגות בערך לעולם, תה"פ: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, לעולם תהי דעתו של אדם מעורבת עם הבריות, לעולם יקדים אדם לדבר-מצוה, לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, אמר ר"א: לעולם ידבק אדם בטובים, לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ואל יצטרך.

היסודות הפסיכולוגיים והדידקטיים של המלון

ל בריות, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות, לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש דיתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, לעולם יהא אדם דוחה בשמאל ומקרב בימין.

ועם שלילה: לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל, לעולם אל תהירץ אחר שררה, לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חברו אלא אם כן נפטר ממנו ונוטל הימנו רשות, לעולם אל יכנס אדם פתאום לבית חברו, לעולם לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו.

* * *

המחבר, שהתמכר לחקירת-הלשון, הוקיר את זו אך יען שהיא, ועד כמה שהיא, הונח את המחשבת. לא מלים חקר, אלא מושגים, לא פסוקים צבר, כי אם רעיונות. כמסירותו למפעל בכלל כן אמונתו ליסודות הפסיכולוגיים והדידקטיים. עקשנות-המורה, שקיים את תורת-הפסיכולוגיה של הלשון, נשתוותה לרצונו החזק של הבלשן ושל נביא-התחיה. מן העמוד הראשון שבכרך א' עד האחרון שבכרך ה' שוררת אותה השטה החמורה ואותה קשיות-העורף, שלא ותרה אף כחוט-השערה. לא שמות ופעלים אצר המחבר באוצרו, כי אם צורות-חיים של דורות עתיקים רבים, מעלליהם ולשונם, דעותיהם וסגנונם. חזקה בו האמונה, כי תיה יתחיה כל הטוב והיפה שבעבר ההוא כדי להתפתח ולהשתפר בתוכן ובצורה, במעשה ובהבעה.

ברגשי הערצה וכבוד אין-סוף אנו עומדים ומשתאים לנגד המפעל הכביר, פרי עשרות שנות-עמל של הפועל שניא התקוה והבטחון, עבד-העבודה ושלוט אמן התחיה העברית.

מצבת ידו מורו

לא מת בויהודה!

מבית המדרש ירושלים בע"מ

בְּיַהוּדָה וְעַד-הַלְשׁוֹן

ז א ר

ד ר א . מ . מ ז י א .

והחכמה מאין תבא ואיזה מקום

בינה? וגו' :

ת"ח שמת מאין אנו מוצאים

תמורתו? :

וקולת לכה, שיה' ילוב, נלכות פ"כ)

כדי להעריך כראוי את עבודתו של אליעזר בן-יהודה בועד-הלשון ואת נודל האבדה, שאבדה לחביריו ומוקיריו הרבים בהעדרו. צריך לדעת את העבודה הרגילה בועה"ל מיום הוסדו. הוא נוסד באספת, אנודת-המורים, שהיתה בגדרה באלול תרס"ד על-פי החלטת הכנסיה הארצישראלית בזכרון יעקב בשנת תרס"ג. ובישיבות-הועד הראשונות, בחורף תרס"ה, נקבע סדר-העבודה כפי שנתפרסם ב-זכרונות ועה"ל חוברת א' באופן זה:

א) בתחלה משיבים על השאלות, שנשלחו להועד בדבר קביעת שמות למושגים שונים. הנחוצים בחיים הרגילים ובפרט בבית-הספר."

ב) אחר-כך משא-ומתן מדעי במקצוע מיוחד על-פי הרצאות החברים עם וכוחים."

ובשני סוגי העבודה האלה הצטיין בן-יהודה באופן שאין למעלה הימנו.

השאלות הובאו תכופות ממורים ומגננות, מבנאים ומבעלי-מלאכה, מפקידים בבתי-מסחר ובתי-הרושת ומרופאים במספר לא-קטן, ומהן כאלו, שצריכות עיון והתבוננות. ולפיכך התקינו להעתיק את רשימות-השאלות, שהיו לפעמים ארוכות. לפי מספר החברים ולשלוח לכל אחד העתקה אחת כדי שיוכל לעיין בזה קודם ישיבת הועד.

לעבודה זו ולכתיבת הפרטיכל של הישיבות היה נצרך מזכיר.

אבל מפני חסרון אמצעים לא יכול הוועד לא רק לשלם תמיד משכורת הגונה למזכיר מדעי, שיוכל גם להכין חומר לתשובות על השאלות, שצריך היה לדון עליהן; אלא אפילו לקחת בשכר מזכיר ניל. שירשום את המשא-והמתן בישיבות ויעתיק את השאלות בשביל כל חברי הוועד—לא תמיד השיגה ידו, והיה מוכרח להסתפק באיזה מזכיר מתנדב.

מוכן, שבתנאים קשים כאלו התנהגה עבודת-הוועד בכבודות... העתקות-השאלות היו נשלחות לחברים שלא בזמן או שלא היו נשלחות כלל.

ובהיות רוב חברי הוועד טרודים בעסקיהם הפרטיים לא תמיד היו מספיקים לעיין קודם לכן בכל השאלות כראוי והיו מוכרחים להתחיל באסיפת החומר בישיבה נופת. מה שהיה נורם לאבוד זמן, וגם לא תמיד נמצאו בחדר-הישיבה הספרים הנהוצים...

ורק אליעזר בן-יהודה היה בא תמיד מוכן היטב לישיבות-הוועד כשהוא טעון חבילות של רשימות, הצעות ותשובות על השאלות העומדות על סדר-היום. הוא היה באופן רשמי הנשיא הראשון של ועד-הלשון והיה בא תמיד ראשון לישיבות, ואפשר לאמר, שהוא היה הרוח החיה בועה"ל, ולפעמים היה סמל גם תפקיד מזכיר מדעי של הוועד.

והדבר מוכן, לרגלי עבודתו הכבירה והמתמדת בחבור המלון הגדול בין ערמות-ספרים והעתקות מכתב-יד יקרי-ערך ופתקאות לאלפים מסודרות ע"פ אי"ב, היה תמיד חומר לשוני גדול מאד, מוכן לפניו. ונקל היה לו לערוך רשימות ותשובות על רוב השאלות שעמדו על סדר-היום ושהיו גם ידועות לו בתור נשיא, שהיה מקבל אותן קודם לכל החברים.

הרשימות הללו, שהיה מציע לפני החברים כדי שידונו עליהן ועל פירוב לאחר ששמע מקודם את הצעותיהם של כל אחד ואחד מהם, שמשו תדיר מצע רחב לזכחים עיוניים, שהיה משתתף בהם, בדרכו, במרין גדול ובחריצות כדי להגן על דעתו.

תוצאות-הזכוחים היו שונות, כנהוג, לפעמים קרובות היו רוב החברים מסכימים לדעתו והיו מקבלים את השם, שהציע לדבר, שנשאלו עליו, ואז היה כמובן מרצה ומאושר ופניו מאירות, ואולם

לפעמים רבו החולקים עליו ולא קבלו את הצעותיו. ואז—במקום גדולתו שם ענוותנותו— היה נכנע להחלטת הרוב בלי שום תרעומות ורוגז. הרבה מלים מחודשות, שנקבעו על-פי החלטות, שנתקבלו בישיבות ועד-הלשון, נדפסו בזכרונות ועה"ל, ואלו הן:

מונחי החשבון (חוברת א'); מונחי ההתעמלות (חוברת ב'); מונחי המלבושים (שם, רשימה א'); שמות הצמחים המצויים בארץ (חוברת ג'); שמות חלקי-הפרח (שם); שמות תבשילים וכלי-בשול (שם), מונחי נני-ילדים, רשימה א' (שם) ועוד מלים ומונחים שנדפסו בח' ה'. (מונחי נגרות ורצענות, רשימה א'. שנדפסו גם במבלאות מיוחדות עם ציורים).

יש חלק גדול מחדושי הוע"ל, שמפני חוסר אמצעים עדיין לא נדפסו: מונחי הבנין, מונחי הנגרות (רשימה ב') מונחי מסחר ובנק, קצת מונחי רפואה, מונחי העתונות, מונחי הרצענות (רשימה ב') ומונחי חרושת-המסגר, שנמצאים בארכיוון של ועה"ל וכיצורתם השתתף בן-יהודה, כדרכו, במדה מרובה.

וכנגד לסוג השני של העבודה: הרצאות מדעיות עם וכוחים, הצטיין בן-יהודה בהרצאותיו המעניינות ובהשתתפותו המרובה וכוחים הארוכים, שנתפתחו תמיד אחריהן.

אני מזכיר בזה את הרצאתו החשובה: הדקדוק התנכ"י והדקדוק המשני (זכרונות ועה"ל, חוברת ב'). הרצאה מדעית ומעשית זו, שנרמה לוכוחים הרבה, באה לברר על-פי איזה דקדוק צריכים אנו לדבר ולכתוב כיום בלשוננו המדוברת ולהוכיח, שאנו רשאים להשתמש גם בצורת הדקדוק המשני, אחר ההרצאות והווכוחים נתקבלו החלטות מעשיות חשובות בענין זה.

מענין להעיר שתוכן ההרצאה עם וכוחים משתרע בחוברת ב'. מזכרונות ועה"ל העברית על 28 עמודים, בעוד שכל חוברת שכילה רק 40 עמוד. מכאן נראה כמה התעניינו החברים בשאלה זו. הרצאתו הנדולה השניה: מקורות למלא החסר בלשוננו, שנדפסה בחוברת ד' מזכרונות ועה"ל העברית, משתרעת עם הוכוחים על 64 עמודים (כל החוברת היא בת 84 עמודים). הרצאה זו עוררה את החברים לוכוחים סוערים עוד יותר מן הראשונה. בהרצאה מקפת זו מזכיר אליעזר בן-יהודה, שעל-פי יסודות-

הועד, שנקבעו בתחלת פעולתו, העבודה נחלקת לשתיים: האחת—לאסוף מספרותנו העתיקה והחדשה כל המלים, שאינן ידועות להקהל, ולהשתמש בהן לצרכי החיים. והוא סובר, שדוקא לצרכי החיים הפשוטים מעט מאד מספר המלים, שאפשר למצוא בספרותנו העתיקה, ורק על-ידי העבודה השניה, שהיא יצירת מלים חדשות, אפשר למלא את החסר לנו בלשון. אבל מן השרשים הרבים, שהיו בלשוננו, לא נשאר לנו אלא חלק קטן, ובכך אין לנו די חמר ליצירה, ומפני כך אין לנו גם כח של יצירה לשונית אמיתית. היוצא מזה, — שחייבים אנו להשתמש בשרשי הלשונות השמיות, אבל, לצערנו, מכל הלשונות השמיות הקרובות יותר ללשוננו כמו הכנענית והסורית, לא נשאר כמעט כלום; וכה שנשאר מן הארמית כבר נבלע כמעט כולו בספרותנו העתיקה; ואף מלים חדשות, שאין בספרותנו וישנן בלשון הסורית, מעטות הן, והמעט הזה אינו מספיק לנו. והנה, רק הלשון הערבית נשתמרה כלה בכל עשרה וחיותה; ומאחר שכמעט כל שורש עברי מצוי הוא גם בערבית, אפשר להחליט, שרוב השרשים הערבים היו גם באוצר-המלים העברי וכל המלים, שישנן במלונים הערבים, אינן ערביות בלבד, אלא הן שמיות, ומסילא גם עבריות. ובן-יהודה מכריז בהתלהבות: מצאתי שרשים עברים לעשרות ולמאות — בהמלונים הערבים. אבל גם בזה לא אמר די. כי גם באוצר-המלים הערבי אין די חומר לכל צרכינו ביום הזה, מפני שרוב השרשים הערביים נברא בחיים מדבריים רחוקים מחיי התרבות החדשה של זמננו.

ולפיכך הוא מוצא לנכון להזכיר עוד, כי מלבד יצירת מלים חדשות משרשים מצויים בלשון, שזוהי יצירה למדנית או יצירת יש מי ש, בנין חדש מחומר ישן, יש עוד יצירת יש מאין, זיא יצירת שורש חדש, שלא היה כלל בלשון. והוא מביא דעות של בני סמך בחכמת-הלשון הכללית בשאלה זו, שיצירה כזו נעשית בלשונות שונות כמה וכמה פעמים.

הרצאה זו, שנמשכה בשתי ישיבות של הועד, נרמה, לזכוחים ארוכים ומעניינים מאד. אבל הועד לא בא לידי החלטות. ואף הרצאתו השלישית, ראשית הלשון האנושית על פי עדות

הלשון העברית (זכרונות ועד הלשון, ה') היתה מעניינת ומחוכמת. ממשמעותו הכפולה של השורש י-מ-ל, שבקל מובנו: תנועה של אברי-הגוף (מולל ברנלוי משלי, ו' י"ג) ובבנין פעל מובנו: הדבור האנושי על-ידי צרופי התוכי קולות, — השכיל בן-יהודה להביא ראיה להנחת חכמי-הלשון, שבראשית הלשון היו המחוגים, כלומר. תנועות האברים, וממנה התפתחה מעט-מעט הלשון בחתוך הקולות. והוא מסיים בפתגם יפה: בתחלה היה האדם הקדמון מולל ואחר-כך התחיל מ ל ל .

ולסוף עלי להזכיר עוד את השתתפותו הנלהבה בוכוחים בדבר. חכתיב העברי הנכון, על יסוד הרצאתו החשובה של הנשיא השני של ועה"ל מר דוד ילין, יבדל לחיים. הוכוחים האלו נמשכו שלש ישיבות רצופות ומפני חלוקי-דעות לא בא הועד לידי קבלת החלטה והסתפק רק בפרסום הוכוחים (זכרונות ועה"ל, חוברת ה'). במקרה הקצרה הזאת השתדלתי להזכיר ולמסור ראשי פרקים ותמצית קצרה מכל מה שפעל ויצר אליעזר בן-יהודה בועה-ל במשך שנות-קיומו של הועד עד פטירתו של נשיאו הראשון (מלבד הזמן בימי המלחמה, שבן-יהודה חי בגולה באמריקה). ואם נחשוב, שכל עבודה זו היתה אצלו רק עבודה צדדית, כהענותות, על יד עבודתו העקרית בחבור המלון, ושהעובד השקדן הזה היה כל ימיו דני ושחוף ורק במרצו הגדול וברצונו העז, הודות להכרתו הפנימית בנחיצות עבודתו, היה יכול להתגבר על מחלתו ולחולל נפלאות בתחית-לשוננו — אז נבין בצער עמוק את כל גדול האבדה, שאבדה לנו כמותו באמצע עבודתו, ומקרב לב נקונן :

—אנו, שאבדנו את אליעזר בן-יהודה,

מי יביא לנו תמורתו?

אמו של אליעזר בן יהודה, בהיותה בת שבעים

רְשִׁימוֹת לְתוֹלְדוֹת אבִי.

מ א ת

חמדה בן-יהודה.

אליעזר-יצחק אליאנוב היה שמו. נולד בפורים, — כך אמרה לי אמו, כשנסיתי להציל מפי הזקנה בת-חשבעים אילו ידיעות על ילדותו של בן יהודה, או כמו שהיא קראה לו, בן-יהוד'לה. שנת הולדתו לא זכרה ולא את גילו.

בן-יהודה בעצמו לא ידע או לא רצה לדעת כל פרט הנגע לחייו בגולה. הוא אמר לי אך כי שם אביו היה יהודה.

על שאלתי. אם הוא זוכר את אביו השיב: זכור אזכרחו שוקד על התורה יומם וליל. פרצוף יהודי בעל הדרת-פנים ולא מן העולם הזה.

אמו אמרה לי, כי בעלה יהודה מת בהיותו בן ארבעים וחצי עודנה אשה צעירה, אם לארבעה ילדים: בת—אסתר ושלושה בנים: שלום-דוד, חיים-מאיר והקטן שבהם בן-יהוד'לה, שחיה אז בן חמש. ועוד ילד נולד חדשים אחדים אחרי מות בעלה ונקרא בשם אביו חמנח יהודה.

* * *

מילדותו הרכה של בן-יהודה זכרה היטב האם מאורע אחד. הוא חלה באצבע של ידו הימנית. ולפי דבריה נחלש הילד העדי ממחלה זו. שארכה חדשים מספר ונרמה לו יסורים גדולים. לשוא היה כל עמלה לרפאהו. רופאים לא היו בעיר, הרפואות של החובש לא הועילו, ולא הועילו גם התרופות של הנשים הזקנות, אשר נסו על אצבע הילד כל עשבי השדה ושאר סגולותיהן ולחשיהן. ובהיותה אובדת-עצות נתבשרה פתאום, כי רופא גדול בא לעיר עובר ארץ, ותקח האם הזריזה את ילדה בזרועותיה ותשאהו אל הרופא.

ויגד הרופא הזקן בראשו—כך ספרה האם—ויאמר בקול מצות: לכרות את אצבעו תיכף ומיד, ואם אין—ימות הילד. התחלחלה האם, אך מצאה את לבה ותסכים לנתוח, והילד נצל.

לצערנו, לא נדע את שם האיש, שהציל לעמנו את מחיה-לשונו ומחולל-תנועתנו. יהי זכרו לברכה.

בן-יהודה בעצמו זכר מכל זה את שמחתו על שפסקו מכאוביו ואת עצבו אחר-כך, כשראה את ידו חסרת-אצבע. ורק כשנדל יותר והבין, שעל-ידי נתוח זה חטפתהו האם מזרועות-המות, נשאר אסיר-תודה לה בעד אומץ-לבה.

* * *

רפים היו קשריו המשפחתיים של בן-יהודה וכשדברתי עמו מפעם לפעם על אחותו או אחיו שאלני: מה שם אחותי? אחי הבכור איפה הוא? לא ידע את שמות-ילדיהם, ולא מספרם ולא גורלם. ולהפך, זכר בפרטי-פרטים כל הנוגע לנשמתו: את התקופה, שבה עוד האמין והיה אדוק, ואיך נפקחו עיניו, ומי הוא שהדריכו בדרך-החיים, התפעלותו מן האנושיות הרחבה כים, מלחמותיה ונצחונותיה, אך יותר מכל זכר את הרנעים, שבהם התעורר בו הרנש הלאומי, כפי שיראו הקוראים בעצם דבריו, בעצם כתב-ידו, בעמוד הראשון של המבוא להמלון הקדמה א'.

חקרתי ודרשתי לדעת עד תכליתו את האיש, שהתפשט כלו מן החיים החמריים והיה כלו נשמה. הפצתי לדעת מאין בא טוב-הלב הזה, שלא פגשתי כמותו בחיי? מאין יבואו רנשי הצדק והיושר בלי מצרים, שאי אפשר היה לקבלם ולא לדחותם, לא לחיות על פיהם ולא לחקותם? מאין באה הנבורה, שבה שעפד כל דבר לעצמו ולא עצמו לכל דבר? ומאין העונה הגדולה? מספורי אמו, אחיו ושאר הקרובים נודע לי, שהאב היה לא ככל בני-האדם המתהלכים על פני האדמה. איש צדיק וישר וענו היה, כמשה רבנו. איש-האלהים קראו לו. מעולם לא צער נפש זולתו, מעולם לא עשה עול, מעולם לא דן את חברו לכף-חובת, מעולם לא חתקצף וכל דבריו היו שקולים ומדודים.

* * *

אמו חיתה אשה חסידה, בת דעת צלולה וכת שכל חריף, יורדת לעמקו של דבר ושופטת מישרים. מעניין היה לשמוע אשה יראת-שמים זו מדברת בעיר הקודש, ברבניה ופרנסיה ולראות את

תמהונה הנדול על יחסם הבלתי-צודק לבן-יהוד'לה שלה. בפרט אזכור את דבריה פעם בבקר השכם, באחד מימות החרף, עוד טרם תזרח החמה. היה חושך בחוץ וקור בבית.

בן-יהודה ישב מזה כחצי שעה על-יד שלחן עבודתו וכתב את המלון לאור המנורה, אָבִיד בתוך עשרות הספרים הגדולים הפתוחים לפניו, והאם עמדה בחדר הסמוך והציצה דרך סדק הדלת כדי לראות בלי שיראות. אך אני הרגשתי במבטה ואצא אליה ואשאלנה: — מדוע זה השכמת כה לקום? — בן יהודה השכים ממני — השיבה: — אמרי נא, אמרי נא, בתי, היש בירושלם אף אחד הרבנים, שיושב והונה בתורה בשעה זו? הלא רק בן-יהוד'לה שלי — ולמה ירדפוהו? הן אמנם, ידעה האם, כי בנה אינו שומר מצוות-הדת; אך חשה הזקנה בשכלה הבריא, שהוא שומר על איזה דבר אחר, ולא ידעה מה שם הדבר, שומר יומם ולילה, נושא דבר זה בעומק-לבו הכואב, נושא דבר זה על שפתיו החורות ובעיניו הדולקות. והתרומם הבן בעיני האם עד לכסא-הכבוד של הקדוש-ברוך הוא ותכרע היהודיה חכשרה, ככרוע היחודי המאמין ביום-הכפורים לפני אלהיו, לפני בנה, לפני צדקתו ותורתו וגדולתו, ותאמין אמונה שלמה, שזה היה רצון-אלהים אשר מנע את בנה מלהיות רב בישראל ונתן על שכמו תעודה יותר גדולה, יותר קשה, יותר אחראית ויותר נצחית.

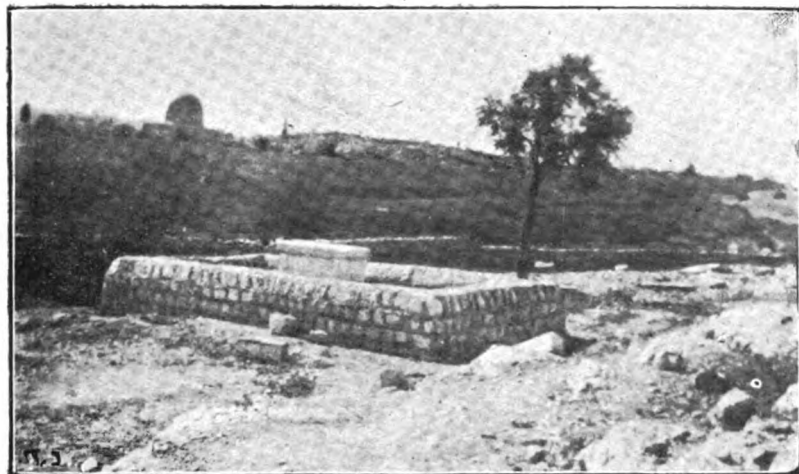
מעולם לא הזכירה האם את שם-בנה הנלותי ולא שייכתו למשפחה ולא השותו לשאר אחיו ולא חכתה ולא קותה ממנו יחס של בן לאמו, שיחלק לה כבוד, אלא להפך, התאבקה בעפר-רגליו, ואם פנה אליה בדבור, בדקה את מעשיה במשך יום זה ושאלה בלבה: במה זכיתי?

כסדר התפללה האם וחלקה צדקה יותר מיכלתה — למען שמו.

* * *

כהאב התפשט גם בן הבן מכל החיים החמריים ויתקדש לחיי העליה הרוחנית. טהרת המחשבה והרגש כאחת פעמה בלבו ברוח גבורה, שנבעה מכל מעשיו. ומן האם ירש בן-יהודה את חכמתו. ונפל הנרעין בקרקע מבורך ויצמח ויפרח ויתן את הפרי המהודר, שעמנו מתברך בו כיום.

קברו של אליעזר בן-יהודה והמצבה הארעית

התכּוּן:

העתקת כתב-יד — הקדמה להמלון.

- בְּיַהוּדָה — המצפון החי, דִּיר הַרְבֵּרֶט דַּנְבִי (שְׁלֹשָׁה)
תמונה: הבית.
- בְּיַהוּדָה — היוצר, דִּיר יוֹסֵף קְלוּזְנֵר (תִּשְׁעָה)
נגינה: לַנְּשִׁמַת בְּנֵי־הוֹדָה.
- בְּיַהוּדָה — המחפש, מְרוֹס וּוֹ. פ. אֹלְבְּרִיט (חֲמִשָּׁה־עָשָׂר)
תמונה: הספרים הפתוחים.
- מזכרונותי, דִּיר נַחֹם סְלוֹשֶׁץ (תִּשְׁעָה־עָשָׂר)
תמונה: סתות האבנים לַמֶּתֶן עֵסִי.
- בְּיַהוּדָה — והמלון, הַאֵב דּוֹרֵם (הִשְׁעָה־וְעֵשָׂרִים)
תמונה: הַאֹצֵר.
- לתולדות אליעזר בְּיַהוּדָה, דוֹד יוֹדְלוֹבִיץ (אַחֲרֵי־שְׁלִישִׁים)
תמונה: בַּחֲדַר־הַעֲבוּדָה.
- היסודות הפסיכולוגיים של המלון, יִצְחָק אֶפְשֶׁמִּין (חֲמִשָּׁה־רִשְׁלִישִׁים)
תמונה: לֹא מַת בְּנֵי־הוֹדָה!
- בְּיַהוּדָה וּמְעַד־הַלְשׁוֹן, דִּיר א. מוֹיָא (שִׁבְעָה וָאַרְבַּעִים)
תמונה: אִמּוֹ שֶׁל בְּנֵי־הוֹדָה.
- רשימות לתולדות אבי, חֲמֵדָה בְּנֵי־הוֹדָה (שְׁלֹשָׁה וְחֲמִשָּׁים)
תמונה: קְבָרוֹ שֶׁל בְּנֵי־הוֹדָה.